

CARACTERIZAREA ARHEOZOOLOGICĂ A UNOR RESTURI ANIMALIERE GĂSITE ÎN AȘEZĂRI DIN NEOLITIC ȘI ENEOLITIC DE PE TERITORIUL ESTIC AL ROMÂNIEI ACTUALE

DE

SERGIU HAIMOVICI

Keywords: *archaeozoology, Neolithic, Chalcolithic, Transition Period*

După cum se vede, din titlu vom căuta să prezentăm modul în care apar frecvențele și apoi particularitățile unor grupe de specii de animale, rezultate din săpăturile arheologice din diferite etape, începând cu eneoliticul timpuriu și terminând cu cel final. Pe cât posibil, vom căuta să așezăm culturile, dar și siturile, în ordinea cronologiei absolute, cât și mai cu seamă relative, întrucât, mai ales pentru prima, datele nu sunt încă bine puse la punct, viitoare cercetări interdisciplinare fiind necesare în această privință¹. Vom ține cont de faptul că, așa cum bine spune un cunoscut arheolog ieșean – Dan Monah –, ceramica este „fosila directoare a arheologului”, desigur, adăugăm noi, mai ales pentru perioadele vechi ale istoriei, când, neavând o cronologie absolută clară, rânduiala în timp lasă de dorit. De asemenea, considerăm că doar unele particularități ale activității umane și ale societății în general pot fi puse în evidență prin această ceramică, mai ales indirect și uneori destul de palid; studiind-o, pe de o parte, aprofundat doar pe aceasta, pentru arheologie credem că este cu totul necesar, pe de altă parte, să se apeleze la științele conexe acesteia, transformând-o, de altfel, dintr-o știință bine conturată, în una mai largă, interdisciplinară. Având în vedere cele arătate, vom căuta, pe baza materialului faunistic studiat până acum de diverși arheozoologi, să putem pune în evidență și să circumscriem mai exact unele dintre caracteristicile intrinsece ale arheozoologiei, dar și, în special, pe acelea care interesează îndeaproape pe arheologi.

Se știe că eneoliticul din sud-estul Transilvaniei și din o mare parte a Moldovei, cea nordică, centrală, dar cu unele situri însă și în sudul provinciei, mergând chiar până în estul Munteniei, este bine cunoscut din punct de vedere arheologic, culturile Precucuteni, Ariușd, Cucuteni, chiar aspectul Stoicani - Aldeni fiind reprezentate printr-un număr de așezări descoperite: câteva sute pentru Precucuteni, peste 2000 pentru Cucuteni, câteva zeci pentru Ariușd și Stoicani – Aldeni. Multe din ele au fost bine studiate, unele chiar exhaustiv, alcătuindu-se monografii de o mare importanță arheologică. Mai puține studii există, însă, cu privire – după sfârșitul cucutenianului – la acea epocă ce este cunoscută cu numele de *eneoliticul final*, denumită de unii arheologi și *perioada de trecere*. De altfel, săpăturile arheologice au început să se execute în zona amintită încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, cu mai bine de 100 de ani înainte, când s-au înfiripat și studiile asupra materialelor arheozoologice, care desigur s-au bazat pe resturile faunistice pe care le-au găsit, alături de altele, arheologii de la noi în săpăturile executate.

¹ D. Monah, Șt. Cucuș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, ed. Junimea Iași, 1985; C.-M. Mantu, *Cultura Cucuteni – evoluție, cronologie, legături* în *B.M.A.*, V, Muzeul de Istorie Piatra Neamț, 1998; D. N. Popovici, *Cultura Cucuteni, faza A – repertoriul așezărilor*, în *B.M.A.*, VIII, Muzeul de Istorie Piatra Neamț, 2000; *Istoria românilor*, I, ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 148–168.; N. Ursulescu, *Începuturile istoriei pe teritoriul României*, Casa editorială “Demiurg”, Iași, 2002.

Trebuie, de aceea, să arătăm că, din cadrul culturilor eneolitice arătate, au fost determinate și după posibilități, prelucrate biometric și statistic, un număr de mai bine de 79.000 resturi animaliere, provenind din 38 de situri, unele dintre acestea fiind așa-numite așezări *stratificate*.

Dorim să arătăm că, întrucât răspândirea culturilor vechi nu este legată de granițele actuale ale țărilor, am luat în considerare, mai ales pentru cultura Cucuteni, și unele date, avute la dispoziție, cu privire la faunele găsite și în siturile de dincolo de Prut, pe care, însă, nu le-am numerotat și descris îndeaproape din punct de vedere arheozoologic.

De asemenea, evidențiem faptul că așezările din care au fost culese resturi animaliere (cu excepția a două din cultura Ariușd, situate puțin mai sus de 400 m altitudine) se găsesc sub un nivel de 400 m. Totodată, cultura Precucuteni s-a dezvoltat într-un climat încă reprezentat de limita „Optimului climateric post glaciatic”, iar celelalte, mai noi cronologic, într-o climă nu cu mult mai rece, însă, probabil, ceva mai uscată. Ele s-au găsit în zona asociației vegetale *Quercetum mixtum*, cea mai stratificată, mai însoțită și mai bogată natural ca vegetație dintre toate asociațiile de la noi; nu era atunci, ca și azi, necesar ca genul *Quercus* (ce are specii ce se înlocuiesc una pe alta, în funcție de altitudine și chiar de media temperaturii) să fi fost cu totul preponderent, ci uneori arbori de tei, dar și ulmi, carpeni etc. să întrecă stejarul. Există întotdeauna în cadrul acestei asociații și un strat de arbori scunzi (arboret), printre care unul cu fructe comestibile: alunul, dar apar și alte specii, chiar conifere eurice – pinul; nu se găsește, însă, arțarul tătaric (*Acer tataricus*), care este tipic ca specie lemnoasă pentru stepă.

Amintim că, având în vedere hărțile cu răspândirea siturilor aparținând culturilor luate în seamă (poate exceptând doar aspectul Stoicani – Aldeni, prin partea sa sudică), în cadrul Moldovei, dar și dincolo de Prut, în sudul Basarabiei și al Ucrainei, așezările nu au depășit spre miazăzi linia ce desparte încă și astăzi așa-numita silvostepă de stepa ca atare. Această silvostepă, actualmente aproape total antropizată – pădurile fiind doar sub formă de petice, puse chiar sub protecție –, era atunci ocupată de cvercinee, despre care am vorbit mai sus. Deci, la dispoziția purtătorilor acestor culturi se afla astfel la îndemână lemnul, atât de necesar unei civilizații mai evoluate; prin eliminarea acestuia se obținea implicit și spațiu pentru a se face agricultură în sens larg, dar pădurea se refăcea cu încetul – în mod natural –, după ce parcelele, secătuite de o agricultură extensivă, erau părăsite de purtătorii acestor culturi, care pendulau astfel în jurul asociației vegetale *Quercetum mixtum*, ce ocupa întreaga zonă în care comunitățile respective s-au dezvoltat, reprezentând leagănul de bază, ca substrat, pentru evoluția lor în timp.

Nu vom intra în amănunte privind toate etapele, fazele, subfazele și variantele regionale ale respectivelor culturi, care s-au constituit mai ales pe baza caracteristicilor ceramice ale acestora, ci ne vom opri oarecum la o bază mai largă, care a dus la evoluția lor strict temporală, alcătuiind eneoliticul românesc, din zona circumscrisă anterior. În cadrul aceleiași culturi, însă în faze și uneori chiar subfaze, vom prezenta fauna studiată, pe așezări, pe cât posibil pe zone geografice, și credem că astfel nu vom leza pe un autor sau altul ce s-a ocupat de descrierea acestor așezări.

CULTURA PRECUCUTENI

Cultura are, după cum arată arheologii, trei faze: Precucuteni I, II, și III.

În cadrul fazei Precucuteni I, avem la dispoziție materialul dintr-o singură așezare: **Traian – Dealul Viei**.

Situl se găsește în cadrul depresiunii Cracău, Bistrița, pe o terasă a acesteia din urmă, ea făcând parte din comuna Zănești, ce se găsește mai spre sud-est de localitatea Roznov, la o altitudine cu ceva sub 300 m.

Resturile faunistice au fost prospectate în mai multe lucrări, dintre care una de sinteză². Noi am adunat scriptic materialele faunistice ce au fost determinate, toate aparținând doar mamiferelor, și s-au putut executa următoarele tabele:

² O. Necrasov, S. Haimovici, *Studiul resturilor de faună descoperite în 1959 la Traian (Dealul Viilor și Dealul Fântânilor)*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 262–263; O. Necrasov, S. Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică dezumate în șantierul arheologic de la Traian (Dealul Viilor)*, în 1960–1961, în *Materiale*, IX, 1970, p. 63–65; O. Necrasov, M. Știrbu, *L'élevage et la chasse chez les tribus de la Culture de la céramique peinte Cucuteni-Ariușd*, în *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques Prague (1966) 1970*, p. 1306.

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	6.112	79,89
<i>Ovicaprinae</i>	247	3,42
<i>Sus domest.</i>	116	1,51
<i>Canis familiaris</i>	26	0,33
<i>Castor fiber</i>	31	0,40
<i>Canis lupus</i>	7	0,09
<i>Vulpes vulpes</i>	2	0,02
<i>Ursus arctos</i>	1	0,01
<i>Sus scrofa ferus</i>	335	4,37
<i>Cervus elaphus</i>	686	8,96
<i>Capreolus capreolus</i>	65	0,84
<i>Bos primigenius</i>	18	0,23
<i>Equus caballus</i>	4	0,05
Total	7.650	

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	6.501	84,98 %
Mamifere sălbatice + cal	1.149	15,02 %

Având în vedere că există un număr cu totul mare de resturi, datele se apropie evident de realitate. Se constată că creșterea mamiferelor domestice era o ocupație de bază a locuitorilor sitului. Ponderea taurinelor am putea spune că este covârșitoare, având în vedere talia lor. Ovicaprinele, dar mai ales porcinele, sunt slab reprezentate într-o așezare ce se găsește într-o zonă precarpatică, care era atunci, desigur foarte bine împădurită. Câinele deține o pondere oarecum mare pentru această specie.

Vânătoarea avea o pondere relativ joasă, judecând după ceea ce se vede în tabel. Ca de obicei, cerbul primează, urmat printr-o cantitate de resturi mult mai mică de către mistreț. Frecvența joasă a căpriorului – specie de lizieră – presupune oarecum din nou prezența unui teritoriu bine împădurit. Resturile castorului sunt relativ bogate, arătând, posibil, că Bistrița nu era atunci atât de năvalnică în zona respectivă, specia putându-și construi cu ușurință zăgazurile pe unele brațe moarte ale râului. Carnivorele sunt identificate în număr real, având în vedere că acestea sunt fiare – poate doar ursul este slab reprezentat. Remarcăm și prezența calului, dar în proporție foarte mică.

În cadrul fazei Precucuteni II, cităm, mai întâi, un sit ce se află mult mai către sud, către granița dinspre miazăzi a arealului culturii Precucuteni, și anume Mândrișca, situat lângă satul cu același nume, ce este arondat comunei Valea Seacă, aceasta fiind mai către nord. El se găsește pe o terasă a râului Siret, la o depărtare de cam 3 km de albia minoră a acestuia, mărginind culoarul său; este situat, deci, la o altitudine care trebuie considerată ca joasă.

Resturile faunistice nu sunt bogate, fiind reprezentate prin 601 fragmente determinate ce aparțin la 65 de indivizi, toate acestea aparținând doar mamiferelor. Într-o lucrare anterioară³, materialul a fost prelucrat cu grijă, în afară de frecvențe executându-se și măsurători, stabilindu-se, de asemenea, acolo unde s-a putut, și vârsta de sacrificare sau doborâre. Resturile au fost întabelate de autori.

Se remarcă imediat că creșterea mamiferelor domestice constituia o ocupație de bază, taurinele având frecvența cea mai înaltă; sunt urmate la o distanță destul de mare de porcine și încă mai jos de către ovicaprine; la acestea, numărul ovinelor era aproape la fel de mare ca și cel al caprinelor. Câinele are o frecvență joasă, ca de obicei, în așezări.

Vânătoarea apare cu totul secundară, cerbul găsindu-se pe primul loc, la o bună depărtare de mistreț. Resturile căpriorului sunt relativ puține, arătând poate prezența unor păduri mari, precis de cvercinee, dar poate, către Siret și de luncă, cu esențe arboricole moi. În cantitate joasă apare și calul, dar totuși mai frecvent decât în așezarea precucuteniană de la Traian.

³ A. Coroliuc, S. Haimovici, *Studiul materialului arheologic provenit din așezarea precucuteniană de la Mândrișca (jud. Bacău)*, în *Carpica*, XXXIV, 2005, p. 341–354.

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	419	69,72	32	49,23
<i>Ovis aries</i>	7	8,48	7	10,77
ovicaprine	33			
<i>Capra hircus</i>	11			
<i>Sus domest.</i>	64	10,66	8	12,30
<i>Canis familiaris</i>	2	0,33	1	1,54
<i>Sus scrofa ferus</i>	16	2,66	6	9,23
<i>Cervus elaphus</i>	38	6,32	7	10,77
<i>Capreolus capreolus</i>	5	0,83	2	3,08
<i>Equus caballus</i>	6	1,00	2	3,08
Total	601		65	

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	536	89,18%	48	73,84%
Cal	6	1,00%	2	3,08%
Mamifere sălbatice	59	9,82%	15	23,08%

O a doua așezare aparținând fazei II este situată în sud-estul județului Iași și se numește Isaiia – Balta Popii. Aceasta poartă numele satului apropiat ce aparține comunei Răducăneni și se găsește către extremitatea nord-estică a Podișului Central Moldovenesc, unde această formațiune apare doar cu ceva peste 100 m, ea prăvălindu-se la răsărit către albia majoră a râului Jijia, încât situl este situat la o altitudine de cam 50 m. Actualmente, datorită unor lucrări hidrotehnice, balta a fost secată, iar râul transformat într-un canal, ce merge paralel cu râul Prut, din apropiere.

Activitatea arheologică este continuată și azi, și au fost până acum scoase la iveală mai mult de 7.000 de resturi faunistice și s-au publicat pe parcurs o serie de lucrări. Ținem să spunem că materialul arheozoologic a fost cules cu grijă și, de aceea, alături de mamifere au apărut și alte grupuri de animale, dintre nevertebrate și vertebrate. Anual s-au dat pe scurt și date ce au fost publicate în C.C.A.R.; de mai multe ori, resturile animaliere au trecut de 1.000 pe an⁴.

Vom da tabele doar din două lucrări publicate.

Lucrarea primă

Tabelul 1

Frecvența resturilor animaliere pe grupe

Grupa	Nr.	%
Moluște	37	18,04 %
Lamellibranch.	31	
Gastropode	6	
Mamifere	168	81,96 %
Determinate	134	
Nedeterminate	34	

Tabelul 2

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	92	68,65
<i>Ovicaprinae</i>	5	3,73
<i>Sus domest.</i>	3	2,23
<i>Castor fiber</i>	1	2,98
<i>Sus scrofa ferus</i>	6	4,46
<i>Cervus elaphus</i>	16	11,94
<i>Capreolus capreolus</i>	3	2,23
<i>Bos primigenius</i>	2	1,49
<i>Equus caballus</i>	6	4,46
Total	134	

⁴ A. Coroliuc, *Studiul arheologic al resturilor găsite în așezarea precucuteniană (Faza II) de la Isaiia – Balta Popii*, în *Carpica*, XXX, 2001, p. 221–228; S. Haimovici, F. A. Tencariu, *Studiul resturilor animaliere găsite în situl precucutenian de la Isaiia (Campania 2002)*, în *Carpica*, XXXIII, 2004, p. 301–309; S. Haimovici, *Archaeozoological Study: Eneolithic Site from Isaiia, in Archaeozoology and Paleozoology Summer-courses, Academic Year (2002–2003)*, Iași, 2005, p. 97–112; S. Haimovici, A. Coroliuc, F. A. Tencariu, *Studiul arheozoologic al resturilor provenite din așezarea de la Isaiia – Balta Popii, Campania 2001*, în *C.C.A.R.*, (2001) 2002, p. 162–163; S. Haimovici, F. A. Tencariu, *Studiul preliminar al materialului arheozoologic*, în *C.C.A.R.*, (2002) 2003, p. 159–160; S. Haimovici, I. Robu, *Studiul arheozoologic din campania 2004 de la Isaiia*, în *C.C.A.R.*, (2004) 2005, p. 190–191; 492–493; S. Haimovici, A. Vornicu, *Studiul materialului arheozoologic din campania 2005*, în *C.C.A.R.* (2005) 2006, p. 190–191; 492–493.

Lucrarea secundă

Tabelul 1

Frecvența resturilor animaliere pe grupe

Grupa	Nr.	%
Moluște	264	25,14
Păsări	1	0,09
Mamifere	785	74,77
Total	1.050	

Tabelul 2

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	518	65,98	35	37,25
<i>Ovicaprinae</i>	43	5,48	9	9,57
<i>Sus domest.</i>	48	6,12	10	10,64
<i>Canis familiaris</i>	3	0,38	2	2,12
<i>Lepus europaeus</i>	1	0,13	1	1,87
<i>Ursus arctus</i>	3	0,38	2	2,12
<i>Sus scrofa ferus</i>	55	7	9	9,57
<i>Cervus elaphus</i>	79	10,87	12	12,77
<i>Capreolus capreolus</i>	14	1,78	6	6,38
<i>Bos primigenius</i>	10	1,27	3	3,19
<i>Equus caballus</i>	11	1,41	5	5,32
Total	785		94	

Tabelul 3

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	612	77,96%	56	59,67%
Cal	11	1,41%	5	5,31%
Mamifere sălbatice	162	22,63%	33	35,12%

Din tabelele de mai sus, și mai ales din cele desprinse din întregul material studiat de noi (împreună cu alții), care este foarte voluminos (din săpăturile de până acum a ajuns la peste 7.000 de resturi) se poate constata situația frecvențelor animaliere dintr-un sit situat lângă două cursuri de apă, socotite ca mari: Jijia și, mai ales, Prutul. Adunarea îngrijită a făcut ca fauna, în totalitatea acelor specii ce au venit în contact cu omul prin activitatea multiplă a acestuia, să fie scoasă la vedere și studiată. Să o abordăm, deci, pe rând, pe aceasta, considerând grupele sistematice și să o caracterizăm.

Dintre nevertebrate apar ca importante moluștele reprezentate, mai ales, prin lamelibranhiate și anume genul *Unio* (scoica de râu). Putem spune că în jur de o cincime din toate resturile, poate chiar mai mult – căci valvele acestor scoici sunt fragile și se distrug ușor – ar aparține acestui gen (cu mai multe specii, care interesează doar problematica biologică, omul culegându-le pe toate). Trebuie, însă, să menționăm că au fost adunați și indivizi mici, de la care cantitatea comestibilă (de carne) era infimă și deci se făcea o culegere prădalnică, arătând că, probabil, aceste scoici nu erau folosite doar în alimentația umană. În ceea ce privește melcii (genul *Helix*), considerăm că, ei apărând rar, ici-colo, nu erau culeși de locuitorii sitului, ci au ajuns întâmplător în solul săpăturii, prin faptul că, pentru iernat, ei se ascund în pământ, unde unii chiar sucombă.

Vertebratele sunt reprezentate prin pești, reptile, păsări și mai ales prin mamifere de talie medie și mare, ce au interesat îndeaproape pe om, resturile lor osoase, mai tari, fiind de altfel și mai bine conservate în timp.

Peștii au fost găsiți nu atât în locuințe, ci mai ales în gropi – resturile de la suprafață putând fi distruse mai ușor de câine și porc. Au apărut resturi de la indivizi de talie mică – așadar, tineret – dar și unele de la indivizi mai mari, specii ce ajung, de altfel, cu vârsta și la mărimi importante. Cantitatea resturilor de pești este relativ scăzută. Deoarece apreciem că apropierea de cele două râuri ar fi trebuit să ridice frecvența lor; înclinăm a crede că pescuitul nu era o ocupație de prim rang, deși cele două râuri aveau destul de mult pește. Amintim însă, că a fost găsită și o formă din lut ce ar reprezenta o monoxilă⁵, cu care purtătorii culturii s-au putut avânta chiar în apa Jijiei și a Prutului.

Reptilele sunt reprezentate printr-o singură specie legată de ape – broasca țestoasă de lac, *Emys orbicularis*, de la care, până acum, au fost găsite patru fragmente provenite de la carapace.

⁵ N. Ursulescu, F. A. Tencariu, *Religie și magie la est de Carpați acum 7000 ani*, ed. "Demiurg", Iași, 2006, p. 12.

Păsările au puține resturi, doar câteva fragmente de oase, provenind de la specii sălbatice de talie mare – probabil, de mlaștină și apă – legate tot de existența celor două râuri mari.

Așa cum am arătat, mamiferele sunt cele mai multe, întrucât, pe lângă o serie de specii sălbatice, se găsesc și cele crescute de om.

Pe primul loc ca frecvență, dar și prin mărime, se așează taurinele, urmate de ovicaprine și de porcine, apropiate însă, unele de altele, fie că unele se întrec puțin una pe alta, după cum arată lotul anual de resturi scoase la iveală prin săpături, dar, evident, cu totul departe de a ajunge taurinele. În cantitate mică apare câinele. Considerăm că ecvidele, despre care nu putem spune dacă erau domestice sau nu, au parcă o frecvență ușor mai ridicată decât în așezările prezentate până acum. Speciile sălbatice au, în total, o frecvență mult mai scăzută decât cele domestice și, ca întotdeauna, erbivorele și omnivorele, care sunt și mari, întrec cu foarte mult carnivorele – primul loc între ele fiind ocupat de cerb.

Urmează un sit care apare oarecum încălecat peste două faze Precucuteniene, sfârșitul fazei II și, în parte, în faza III. Acesta se numește Târpești.

Acesta este situat în partea nordică a Subcarpaților Neamțului, el găsindu-se la sud-est de centrul administrativ al comunei Pietriceni și nord nord-est de satul Târpești, pe botul unei terase a pârâului Topolița, probabil afluent al râului Agapia. La câțiva km spre est se află de acum, culoarul râului Moldova. Altitudinea este cu foarte puțin peste 400 m. Așezarea este stratificată, și anume, straturile cele mai importante fiind cel precucutenian și altul, Cucuteni A₁-A₂.

Materialul faunistic precucutenian a fost studiat de Olga Necrasov și Maria Știrbu, reprezentând un capitol dintr-o monografie arheologică, fiind trecut și într-o lucrare de arheozoologie a celor citați mai sus⁶. Resturile au fost întabelate de autor și aparțin în totalitate mamiferelor.

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	3.017	69,83	150	49,18
<i>Ovicaprinae</i>	457	10,57	50	16,39
<i>Sus domest.</i>	595	13,77	60	19,67
<i>Canis familiaris</i>	20	0,46	3	0,98
Total mamifere domestice	4.089	94,65	263	86,23
<i>Castor fiber</i>	5	0,11	4	1,31
<i>Canis lupus</i>	1	0,02	1	0,33
<i>Ursus arctus</i>	4	0,09	1	0,33
<i>Sus scrofa ferus</i>	14	0,32	3	0,98
<i>Cervus elaphus</i>	144	3,33	21	6,89
<i>Capreolus capreolus</i>	48	1,11	6	1,97
<i>Bos primigenius</i>	12	0,27	3	0,98
<i>Equus Przewalski</i>	1	0,02	1	0,33
<i>Equus caballus</i>	2	0,04	2	0,65
Total mamifere sălbatice	231	5,34	42	13,77
Total general	4.320			305

Materialul faunistic este bogat, și deci datele frecvențelor sunt într-adevăr de luat în seamă.

Se constată și în această așezare faptul că, în cadrul precucutenianului, creșterea mamiferelor domestice era o ocupație de bază și totodată că taurinele se așează pe primul loc, având o frecvență foarte înaltă, în raport cu celelalte specii domestice, iar porcinele și apoi, după ele, ovicaprinele având o cantitate mult mai mică de resturi. Câinele se păstrează cam cu aceeași frecvență ca până acum, ea fiind, normal, foarte joasă. Vânătoarea

⁶ O. Necrasov, M. Știrbu, *The Calcolithic Paleofauna from the Settlement from Târpești (Precucuteni and Cucuteni A₁-A₂)*, în Silvia Marinescu Bălcu, *Târpești – from Prehistory to History in Eastern Romania*, în *B.A.R. International Series 107*, 1981, p. 174-187; O. Necrasov, M. Știrbu, *Studiul materialului paleofaunistic din așezarea precucuteniană de la Târpești, în comparație cu materiale descoperite în alte așezări neolitice*, în *Șt. Cerc. Antropol.*, XVI, 1979, p. 3-10.

are o importanță cu totul scăzută și, deși – datorită prezenței unor mii de resturi – este reprezentată prin multe fragmente, rămâne aceeași ca și până acum, economic fiind puțin importantă. Pe primul loc se așează cerbul, urmat de căprior care are o frecvență mai înaltă decât în alte situri. Este interesant că există și resturi de la castor, întrucât în zonă se găsește doar un pârau neînsemnat – poate acesta își avea originea în râul Moldova, ce este totuși destul de aproape de sit, o rază de 10 km nefiind deloc un impediment. Se poate, de asemenea, constata că resturile de la mistreț sunt relativ foarte puține. Calul este trecut de autor la sălbăticiuni și ar fi vorba chiar de două specii de cabaline.

Penultima așezare din cultura Precucuteni, situl de la Târgu Frumos, aparține de acum fazei III din cadrul culturii, existând trei nivele.

El se găsește în partea de nord-est a orașului Tg. Frumos (jud. Iași). Așezarea se află pe o cuestă, ușor înclinată de la vest spre est, cu altitudine medie de 120 m. Către est, terenul este delimitat de o pantă abruptă, formând malul drept al pâraului Adâncata, afluent al Bahluiețului; apa respectivă nu are actualmente luncă. Zona aparține podișului Moldovei, cu o parte mai joasă a sa, denumită Poarta Târgului Frumos, trecându-se astfel spre vest, către bazinul râului Siret.

Săpăturile au început de mai multă vreme, ele făcându-se anual; din 1998 resturile faunistice au fost date spre studiu, unui doctorand a noastre – Anca Coroliuc – cantitatea de resturi ajungând actualmente la peste 19.000. Au fost executate până acum pe acest material două lucrări și există și unele date expuse în C.C.A.R., consecutiv, în mai mulți ani⁷.

Frecvența de până acum a resturilor faunistice este trecută în tabelul care urmează:

Tabelul 1

Frecvența resturilor de animale

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	11.923	62,21
<i>Capra hircus</i>	173	0,90
ovicaprine	1.536	8,01
<i>Ovis aries</i>	234	1,22
<i>Sus domest.</i>	1.000	5,22
<i>Canis familiaris</i>	66	0,34
<i>Lepus europaeus</i>	3	0,02
<i>Castor fiber</i>	9	0,05
<i>Canis lupus</i>	11	0,06
<i>Vulpes vulpes</i>	2	0,01
<i>Ursus arctos</i>	16	0,08
<i>Sus scrofa ferus</i>	994	5,19
<i>Cervus elaphus</i>	1.293	6,75
<i>Capreolus capreolus</i>	757	3,95
<i>Bos primigenius</i>	678	3,54
<i>Equus caballus</i>	271	1,41
Total mamifere	18.798	98,09
<i>Unio</i>	365	1,90
Pești	1	0,005
Păsări	1	0,005
Total general	19.165	

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	14.932	77,90%
Cal	271	1,41%
Mamifere sălbatice	3.595	18,78%

Restul până la 100% este dat de nemamifere.

⁷ S. Haimovici, A. Coroliuc, *The Study of the Archaeozoological Material Found in the Pit n° 26 of the Precucuteni III Settlement at Târgu Frumos – Baza Pătule*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, VII, Iași, 2000, p. 169–206; S. Haimovici, *Problema unui caz: studiul faunei din groapa 25 a sitului precucutenian de la Tg. Frumos prin perspectiva metodologiei arheozoologice*, în *Codrul Cosminului*, serie nouă, 6–7 (16–17), 2000–2001, p. 21–35; A. Coroliuc, S. Haimovici, *Studiul materialului arheozoologic provenit din campaniile 2003–2004*, în *C.C.A.R.*, 2004 (2005), p. 381–382; A. Coroliuc, S. Haimovici, *Analiza materialului arheozoologic provenit din săpăturile efectuate în anul 2005 la Tg. Frumos – Baza Pătule*, în *C.C.A.R.*, 2005 (2006), p. 367.

Având în vedere prelucrarea acestui imens material faunistic, adunat până acum, putem spune ca doar mamiferele trebuie sa fie luate în seamă, întrucât alte grupări sunt reprezentate doar printr-o cantitate foarte mică de resturi, care aproape că nici nu au vreo valoare economică și, într-o bună măsură, nici nu se poate evidenția prin ele, îndeaproape, ambientul. S-au găsit, dintre moluște atât lamelibranhiate (*Unio*), cât și ceva gastropode (*Helix*), acestea din urmă neputând fi considerate ca existente în sit, ca urmare a culegerii lor de către om, ci au ajuns întâmplător prin pământul în care s-au făcut săpăturile. Scoicile sunt reprezentate prin 365 de resturi, sub formă de valve – iar dacă am considera că unele din ele s-au sfărmat, în timp, numărul mai mare al acestora, în raport cu materialul faunistic adunat, apare totuși insignifiant. Mai mult chiar, s-au găsit și valve de la indivizi mai tineri, de 1,5–2,5 cm, ce nu ar fi putut exista în materialul găsit, în măsura în care acesta s-ar fi cules pentru a fi folosit în alimentația umană. Faptul că scoicile au fost adunate cu „hurta” arată că ele au fost culese (dacă au fost culese) și pentru o altă necesitate – credem că ar fi fost adunate pentru ca, prin pisare, să se prefacă în carbonat de calciu – folosit în „industria olăritului”. Ar interesa, de asemenea, astăzi (pentru noi), această frecvență a scoicilor, pentru a arăta că pârâul Adâncata (care a săpat, în timp, adânc în formarea albiei) ar fi avut atunci un debit destul de mare (actualmente, vara aproape este secăt), pentru a putea constitui, către maluri, constant, necesarul vieții scoicilor și, totodată, având destulă apă, să ofere condiții ca acestea să se poată dezvolta. Noi știm, însă, de altfel, că pârâul avea apă mai multă ca azi, întrucât au fost găsite și resturi de castor, încât, prin această specie se poate constata clar că exista atunci un mediu necesar dezvoltării acestor lamelibranhiate.

Peștii sunt reprezentați printr-o vertebră de la un individ de talie mare (aproape un kg), arătând că existau pești, nu chiar mici, în pârâu.

Păsările au, de asemenea, doar un rest, care a fost determinat de un specialist a fi un fel de uliu (*Accipiter gentilis*).

Mamiferele erau, deci, ele singure, importante pentru economia, dar nu numai, a locuitorilor sitului.

Mamiferele domestice reprezentau aproape 80 % din materialul determinat. Creșterea animalelor era o ocupație evident, de bază, iar taurinele se situează pe primul loc. S-a constatat că, pe lângă masculi (tauri) și femele (vacii), existau de acum și castrați (boi), ovicaprinele, împreună cu porcinele fiind împreună cu doar ceva mai mult de trei ori mai puține decât primele, porcul fiind ca frecvență mai jos încă decât cornutele mici.

Sălbătăciunile au cu ceva mai puțin de 20% din resturi, pe primul loc venind cerbul și după el mistrețul; căpriorul și, mai ales, bourul au parcă o frecvență mai mare decât în alte așezări. Dintre carnivore, ursul are cele mai multe resturi. Găsim, de asemenea, castorul și trei specii de carnivore.

Ultimul sit din cadrul culturii Precucuteni este Andrieșeni, aparținând, deci, tot fazei III. Se găsește lângă centrul administrativ ce se situează la limita dintre județele Botoșani și Iași. Așezarea se găsește chiar pe malul stâng al Jijiei, în zona Câmpiei Jijiei inferioare, acolo, chiar de unde, râul începe să aibă, în cursul său inferior o luncă lărgită având și brațe moarte. Altitudinea este bine sub 100 m⁸.

Resturile faunistice provin din săpături făcute cu mai bine de 40 de ani în urmă care s-au păstrat în laboratorul de Morfologie animală al Universității ieșene. Nu sunt prea numeroase, dar pentru arheozoologie ele apar importante, căci acolo s-a găsit pentru prima oară în Holocenul românesc un fragment de corn de elan – *Alces alces* -, specie cu totul nordică. Menționăm că toate resturile aparțin doar mamiferelor.

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	333	71,92
<i>Ovicaprinae</i>	2	0,43
<i>Sus domest.</i>	2	0,43
<i>Sus scrofa ferus</i>	25	5,40
<i>Cervus elaphus</i>	40	8,65
<i>Capreolus capreolus</i>	4	0,86
<i>Alces alces</i>	1	0,21
<i>Bos primigenius</i>	52	11,24
<i>Equus caballus</i>	4	0,86
Total	463	

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	337	72,79%
Cal	4	0,86%
Mamifere sălbatică	122	26,35%

⁸ A. Coroliuc, *Andrieșeni, un sit precucutenian în care a fost găsită specia sălbatică Alces alces (elanul)*, în *Forum cultural*, an V, nr. 4 (19), Botoșani, 2005, p. 8–10; A. Coroliuc, *The Study of the Archaeozoological Material from the Precucutenian Site in Andrieșeni*, sub tipar la revista *Strabon*.

Se distinge faptul că taurinele au peste 70% din resturi, iar ovicaprinele și porcinele aproape că nu trebuie luate în seamă. Dintre sălbăticiuni, cerbul este aici pe al doilea loc, înaintea sa găsindu-se bourul, fapt interesant de precizat, având în vedere că așezarea este una joasă și alături de un râu mare; o frecvență oarecum ridicată o are și mistrețul. Am arătat mai sus importanța elanului, și el o specie legată de un mediu umed, chiar mlăștinos.

CULTURA ARIUȘD

Am denumit astfel prezentarea materialului faunistic din două așezări situate în sud-estul Transilvaniei, și anume, de pe raza actualului județ Covasna. Arheologic, cultura apare ca făcând parte din complexul Ariușd-Cucuteni-Tripolie; dat fiind faptul că, cultura Cucuteni a fost bine studiată, acest aspect a rămas oarecum într-un con de umbră. Cronologic, această cultură s-ar întinde dinspre sfârșitul precucutenianului și până spre prima fază a Cucuteniului luat în sens strict.

Prima așezare este cea de la Malnaș Băi.

Materialul faunistic a fost găsit într-un loc situat chiar în culoarul îngust al Oltului, pe un vârf de deal, la baza cărui pârâu Somoș se varsă în Olt; altitudinea este de cam 550 m. Materialul determinat ne-a fost oferit nouă în două etape și de aceea îl prezentăm sub forma a două loturi.

Primul lot se găsește chiar în stațiunea balneară⁹, iar al doilea lot, foarte aproape, el fiind prelucrat ulterior¹⁰. Întrucât situația este aproape cu totul asemănătoare, vom arata aproape ca un tot situația găsită în cele două situri.

Menționăm că în ambele loturi s-au găsit și moluște, atât lamelibranhiate (*Unio*), în cantitate relativ mare, mai ales în primul lot, cât și gastropode (*Helix*). După cum am mai arătat, *Helix* ridică o problemă: după cum se știe, el este găsit ici-colo în pământ, și unde unii indivizi mor peste iarnă, rămânând cochilia, dar, totuși, în al doilea lot de faună, s-au găsit grămadă, într-o groapă, un număr de 15 cochilii, putând arăta că și această specie era consumată de către om.

Unio este în cantitate mai mare, așa cum am arătat mai ales în primul lot și este posibil să se fi făcut culesul acesteia într-adevăr pentru varii trebuințe, implicit gastronomice.

Mamiferele sunt evident, mai numeroase și pentru fiecare lot în parte vom releva prezența lor, scriptic, prin două tabele, deci câte unul pentru fiecare lot.

Tabelul 1A

Frecvența speciilor de mamifere determinate – primul lot

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	35	3,96	5	5,00
<i>Ovicaprinae</i>	108	12,22	15	15,00
<i>Sus domest.</i>	101	11,45	17	17,00
<i>Canis familiaris</i>	5	0,56	3	3,00
<i>Lepus europeus</i>	1	0,12	1	1,00
<i>Canis lupus</i>	1	0,12	1	1
<i>Martes martes</i>	3	0,34	1	1,00
<i>Lynx lynx</i>	1	0,12	1	1,00
<i>Sus scrofa ferus</i>	19	2,16	4	4,00
<i>Cervus elaphus</i>	444	50,28	37	37,00
<i>Capreolus capreolu.</i>	164	18,57	14	14,00
<i>Bos primigenius</i>	1	0,12	1	1,00
Mamifere domestice	249	28,17	40	40
Mamifere sălbatice	634	71,83	60	60
Total	883		100	

Tabelul 1B

Frecvența speciilor de mamifere determinate – al 2-lea lot

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	21	13,21	2	10,53
<i>Ovicaprinae</i>	18	11,33	2	10,53
<i>Sus domest.</i>	12	7,54	2	10,53
Camivor mic (<i>Martes</i>)	7	4,41	1	5,26
<i>Sus scrofa ferus</i>	2	1,25	1	5,26
<i>Cervus elaphus</i>	76	47,79	8	42,11
<i>Capreolus capreolu.</i>	23	14,47	3	15,79
Mamifere domestice	51	32,08	6	31,58
Mamifere sălbatice	108	67,92	13	68,42
Total	159		19	

⁹ A. László, S. Haimovici, *Nature et culture en Transylvanie orientale dans l'éneolithique. Contribution archéologiques et archéozoologiques à la connaissance du développement de la Civilisation Ariușd-Cucuteni-Tripolie*, în *Nature et Culture, Coloqu de Liège, ERAUL*, 68 T₁, 1966, p. 499–526; S. Haimovici, *The Relation between the Ariușd Culture from Transylvania and Cucuteni Culture from Moldova and Bassarabia, printed out of the Study of the Archaeozoological Material Discovered in Malnaș Băi Site*, în *An. Șt. Univ. Al. I. Cuza Iași, s. Biologia animală*, LI, 2005, p. 262–266.

¹⁰ S. Haimovici, *Caracterizarea arheozoologică a unor resturi faunistice din așezarea de la Malnaș Băi (Cultura Ariușd)*, în *Angustia*, 9, *Arheologie*, 2005, p. 89–96.

Dintre cele două tabele (două loturi), primul este reprezentat prin 883 resturi de la mamifere, deci putem spune că este asigurat statistic. Al doilea are un număr mic de resturi, 159, dar arată cam același lucru ca și primul. Se pot desprinde, astfel, două fenomene cu totul interesante, care nu s-au găsit în celelalte situri: **a:** la mamiferele domestice apar cu mult mai puține fragmente osoase, cât și indivizi, față de cele sălbatice, taurinele având o frecvență aproape mai scăzută decât ovicaprinele și porcinele; **b:** sălbăticiunile se așează cu totul bine înaintea speciilor domestice, iar cerbul, dar și căpriorul, au o frecvență mai înaltă decât în alte situri și de asemenea, mistrețul, dar mai ales bourul, este foarte rar, sau chiar lipsește; se constată lipsa calului în ambele loturi. Trebuie să considerăm deci, că locuitorii respectivi aveau o economie animalieră bazată pe mamiferele sălbatice, fiind vâdate cu precădere cervideele.

A doua așezare este situată în nord-vestul depresiunii Râului Negru, în comuna Turia – „piciorul bisericii”, pe pârâul Turia, afluent pe dreapta a primului, la o înălțime cu ceva peste 400 m. S-a executat o lucrare¹¹. Dăm și aici tabelul cu frecvențe, găsindu-se doar mamiferele:

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	278	65,42	18	38,30
<i>Ovicaprane</i>	26	6,12	5	10,64
<i>Sus domest.</i>	39	9,17	6	12,76
<i>Canis familiaris</i>	3	0,70	1	2,12
<i>Lepus europeus</i>	1	0,24	1	2,12
<i>Castor fiber</i>	1	0,24	1	2,12
<i>Canis lupus</i>	1	0,24	1	2,12
<i>Vulpes vulpes</i>	2	0,47	1	2,12
<i>Sus scrofa ferus</i>	20	4,70	3	6,38
<i>Cervus elaphus</i>	32	7,52	5	10,64
<i>Capreolus capreo</i>	6	1,41	2	4,25
<i>Bos primigenius</i>	8	1,88	2	4,25
<i>Equus caballus</i>	8	1,89	1	2,12
Total	425		47	

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	346	81,49%	30	63,83%
Cal	8	1,89%	1	2,12%
Mamifere sălbatice	71	16,70%	16	34,05%

Se poate constata că, spre deosebire de situația de la Malnaș Băi, acest material arată o așezare cu aceleași caracteristici ca și cele descrise până acum, în afară de Malnaș. Mamiferele domestice le întrec cu mult pe cele sălbatice, iar taurinele se așează pe primul loc. Porcinele au o frecvență cu mult mai mică, iar ovicaprinele una încă și mai joasă. Între sălbăticiuni, totuși, de asemenea cerbul are frecvența cea mai ridicată. Există resturi oarecum abundente de la cal, dar toate aparțin unui aceluiași individ, găsit într-o locuință.

CULTURA CUCUTENI

Această cultură este cea mai bine cunoscută prin siturile ce îi aparțin, iar în multe dintre ele s-au studiat și resturile animaliere. Ei îi aparțin, în timp, trei faze: A – cea mai lungă, urmată de AB și apoi de B, fiecare din ele având și subfaze. Acolo unde va fi posibil, vom așeza siturile pe faze și chiar subfaze.

¹¹ Idem, *Studiul resturilor animaliere din așezarea de cultură Ariușd de la Turia, situl Piciorul Bisericii*, în *Angustia*, 9, *Arheologie*, 2005, p. 97–106.

Cucuteni faza A

Subfaza Cucuteni A₁-A₂

În situl de la Târpești, pe care l-am prezentat în cadrul culturii Precucuteni, faza II-III s-a găsit și un nivel arheologic din subfazele A₁-A₂, iar fauna respectivă o vom prezenta acum¹². Cantitatea de resturi este destul de mare, de peste 1.500 fragmente animaliere determinate, toate aparținând mamiferelor. Vom arăta acest fapt printr-un tabel ce face corp cu monografia în limba engleză, referitoare la așezarea Târpești, întocmită de arheologul Silvia Marinescu Bâlcu, și anume, în cadrul capitolului ce se referă la fauna găsită în acest sit, materialul fiind lucrat de Olga Necrasov și Maria Știrbu¹³.

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	1.034	68,70	52	42,98
<i>Ovicaprinae</i>	74	4,91	11	9,00
<i>Sus domest.</i>	220	14,61	24	19,83
<i>Canis familiaris</i>	19	1,26	3	2,48
Total mamifere domestice	1.347	89,48	90	74,38
<i>Lepus europaeus</i>	1	0,06	1	0,83
<i>Castor fiber</i>	2	0,13	1	0,83
<i>Canis vulpes</i>	3	0,19	1	0,83
<i>Ursus arctos</i>	2	0,13	1	0,83
<i>Sus scrofa ferus</i>	11	0,73	3	2,48
<i>Cervus elaphus</i>	87	5,78	12	9,92
<i>Capreolus capreolus</i>	34	2,25	5	4,13
<i>Bos primigenius</i>	11	0,73	3	2,48
<i>Equus Przewalski</i>	2	0,13	1	0,83
<i>Equus caballus</i>	5	0,33	3	2,48
Total mamifere sălbatice	231	10,46	31	25,62
Total general	1.505		121	

Se constată că cele domestice sunt cele cinci specii comune, frecvența cea mai înaltă având-o taurinele, urmate de porcine; ovicaprinele sunt în cantitate foarte mică. Sălbătăciunile sunt numeroase ca specie, dar unele, mai ales carnivorele (cum era de așteptat), fiind în cantitate foarte mică. Cerbul se așează pe primul loc, dar și căpriorul are resturi relativ numeroase, mai multe decât mistrețul. Există și cal, pe care autorii îl consideră precis ca sălbatic și apar două specii diferite, poate să spunem mai degrabă tipuri diferite.

Menționăm că pentru situl Târpești, din subfaza A₁ - A₂, într-o lucrare de sinteză, făcută de biologii de mai sus, sunt trecute doar 1.078 de resturi, frecvențele speciilor, după cum am constatat, au cam aceeași frecvență și de aceea nu mai revenim cu încă un tabel.

Subfaza Cucuteni A₃

În cadrul acestei subfaze există mai multe situri ce au fost studiate și cu privire la fauna descoperită în acestea.

Vom începe cu o așezare existentă în zona mai dinspre sud a culturii Cucuteni, sit ce se găsește tocmai la est de Siret – și anume Fulgeriș (com. Pâncești, jud. Bacău). Relieful este reprezentat de colinele Tutovei, prin partea lor sudică, cu o înălțime cu ceva peste 230 m; pe lângă așezare trece pârâul cu același nume; de asemenea, actualmente în zonă există petece de pădure – stejărișuri. Către vest, la câțiva km, în culoarul Siretului, se găsește o vegetație de luncă¹⁴.

¹² Vezi nota 6, p. 183.

¹³ O. Necrasov, M. Știrbu, (Iassy), *L'élevage et la chasse chez les tribus de la Culture de la céramique peinte Cucuteni-Ariuşd*, în *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague, août (1966) 1970, 2, p. 1306.

¹⁴ S. Haimovici, A. Vornicu, *Studiul arheozoologic al resturilor faunistice din situl Fulgeriș-Cucuteni A (com. Pâncești, jud. Bacău)*, în *Carpica*, XXXIV, 2005, p. 355-370.

Cantitatea de resturi nu este bogată, determinându-se 684 de resturi animaliere. 673 (98,40 %) aparțin mamiferelor, iar doar 11 provin de la moluște, atât lamelibranhiate (*Unio*), cât și gastropode (*Helix*), la care însă se adaugă un fragment din carapacea unei broaște țestoase de apă (*Emys orbicularis*) și altul de la o pasăre sălbatică, probabil acvatică sau de mlaștină (s-ar vedea aproape sigur influența râului Siret din apropiere).

În tabelul care urmează, dăm frecvența speciilor de mamifere.

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	188	27,15	17	23,90
<i>Ovicaprinae</i>	124	18,42	11	15,06
<i>Sus domest.</i>	159	23,62	15	20,54
<i>Canis familiaris</i>	5	0,74	2	2,73
<i>Lepus europaeus</i>	2	0,29	1	1,36
<i>Castor fiber</i>	3	0,44	2	2,73
<i>Ursus arctos</i>	2	0,29	1	1,36
carnivor mic	1	0,14	1	1,36
<i>Sus scrofa ferus</i>	45	6,68	6	8,21
<i>Cervus elaphus</i>	117	17,38	10	13,61
<i>Capreolus capreolus</i>	17	2,52	4	5,47
<i>Bos primigenius</i>	6	0,89	2	2,73
<i>Equus caballus</i>	4	0,59	1	1,63
Total	673		73	

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	476	70,74%	45	61,66%
Cal	4	0,59%	1	1,36%
Mamifere sălbatice	193	28,67%	27	39,98%

La mamiferele domestice apar toate cele cinci specii domestice, acestea alcătuind cam două treimi din totalul mamiferelor. În frunte se găsesc taurinele, după ele vin, nu cu mult mai jos, porcinele și abia apoi ovicaprinele. Dintre cele sălbatice, ca aproape întotdeauna, frecvența cea mai înaltă o are cerbul. Castorul ar putea arăta și el apropierea de Siret. Menționăm că sălbătăciunile reprezintă cam o treime din resturi.

O altă așezare din subfașa A₃ este Scânteia, ce se găsește către nord-est de prima; ea se află în partea de sud a Podișului Central Moldovenesc, la limita sudică a județului Iași, având în apropiere pârâul Rebricea și altitudinea cu ceva sub 200 m.

Au fost executate săpături în mai mulți ani, și resturile animaliere găsite, pe rând, au fost prezentate în două lucrări, încât vom avea două tabele cu frecvența speciilor de mamifere determinate¹⁵.

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate – din prima lucrare, primul lot –

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	736	40,28	75	41,20
<i>Ovicaprinae</i>	306	16,74	35	19,23
<i>Sus domest.</i>	617	33,77	50	27,47
<i>Canis familiaris</i>	11	0,60	3	1,64
Total mamifere domestice	1.670	91,40	163	89,56
<i>Lepus europaeus</i>	3	0,16	1	0,55
<i>Martes martes</i>	1	0,05	1	0,55
<i>Meles meles</i>	1	0,05	1	0,55

¹⁵ C.-M. Mantu, M. Știrbu, N. Buzgar, *Considerații privind obiecte de piatră, os și corn de cerb din așezarea cucuteniană de la Scânteia (1985–1990)*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 129–131; M. Știrbu, *Studiul materialului paleofaunistic din așezarea cucuteniană de la Scânteia, jud. Iași*, în *ArhMold*, XXVII, 2004, p. 301–304

Tabelul 1 (continuare)

<i>Canis lupus</i>	12	0,65	1	0,55
<i>Sus scrofa ferus</i>	62	3,39	5	2,74
<i>Cervus elaphus</i>	65	3,55	6	3,29
<i>Capreolus capreolus</i>	8	0,43	2	1,09
<i>Bos primigenius</i>	4	0,21	1	0,55
<i>Equus caballus</i>	1	0,05	1	0,55
Total mamifere sălbatice	157	8,59	19	10,43
Total general	1.827		182	

Tabelul 2

Frecvența speciilor de mamifere determinate – din a doua lucrare, al doilea lot –

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	1.803	44,20	155	27,87
<i>Ovicaprinae</i>	750	18,38	136	24,46
<i>Sus domest.</i>	1.256	30,79	194	35,25
<i>Canis familiaris</i>	36	0,88	8	1,43
Total mamifere domestice	3.845	94,26	493	88,66
<i>Lepus europaeus</i>	2	0,04	1	0,17
<i>Castor fiber</i>	1	0,02	1	0,17
<i>Canis lupus</i>	7	0,17	4	0,71
<i>Felis sylvestris</i>	1	0,02	1	0,17
<i>Sus scrofa ferus</i>	50	1,22	15	2,69
<i>Cervus elaphus</i>	120	2,94	27	4,85
<i>Capreolus capreolus</i>	23	0,56	6	1,07
<i>Bos primigenius</i>	30	0,73	8	1,43
Total mamifere sălbatice	234	5,73	63	11,33
Total general	4.079		556	

Având în vedere cele două tabele, putem spune că, pentru speciile domestice, tot taurinele se găsesc oarecum în frunte, deși, în al doilea tabel se constată că porcinele întrec taurinele cu privire la indivizi. Oricum, se observă că porcinele au, de altfel, în general, o frecvență înaltă, față de situația din alte situri. Ovicaprinele sunt clar pe locul al treilea, mai ales dacă luăm în considerație și talia lor mică. Câinele pare să aibă resturi mai bogate decât în alte așezări. Mamiferele sălbatice au, pe specii, prezențele obișnuite, dar totuși, în materialul secund, lupul are multe resturi, și același lucru, pentru materialul prim, este valabil și la mistreț, dacă îl punem alături de resturile cerbului. Ca un fapt ce trebuie evidențiat este cantitatea relativ joasă, față de speciile domestice, a sălbătăciunilor.

Urmează tot din A₃ o altă așezare ce se află la nord de Podișul Central Moldovenesc, anume în culoarul situat foarte jos al Bahluiului, din porțiunea sa inferioară, și care se numește Hoisești¹⁶, după satul apropiat ce ține de comuna Dumești. Chiar în albia majoră a râului – sub formă de câmpie – pe o mică ridicătură a apărut acest sit, una dintre puținele așezări joase ale Cucutenianului. Au fost găsite un număr de 3.475 de resturi, care aparțin, astfel:

Tabelul 1

Resturile animaliere găsite în sit

Grupul	Fragmente
Lamelibranhiate (<i>Unio</i>)	509
Păsări	3
Mamifere determinate	1557
Mamifere nedeterminate	1406

¹⁶ R. Cavaleriu, L. Bejenariu, G. Bodi, *Archaeozoological Inventory of the Faunal Remains Discovered in the Calcolithic Cucuteni Culture Site from Hoisești (Iași Country Romania)*, sub tipar la revista *An. Șt. Univ. Al. I. Cuza Iași, s. Biologia animală*.

Facem mențiunea că multiplele resturi de mamifere nedeterminate se datorează caracteristicilor solului în care a fost găsit materialul animalier, mocirlos și acid, fărâmițând și distrugând osul.

Tabelul 2
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Sus scrofa domest.</i>	452	29,03	16	23,88
<i>Bos taurus</i>	222	14,25	5	7,46
<i>Ovicaprinae</i>	222	14,25	11	16,40
<i>Canis familiaris</i>	26	1,67	4	5,97
Total mamifere domestice	922	59,22	36	53,73
<i>Equus caballus</i>	1	0,06	1	1,49
<i>Cervus elaphus</i>	158	10,14	3	4,47
<i>Capreolus capreolus</i>	118	7,57	6	8,95
<i>Sus scrofa ferus</i>	327	21,00	12	17,91
<i>Bos primigenius</i>	8	0,51	2	2,98
<i>Ursus arctos</i>	1	0,06	1	1,49
<i>Lepus europaeus</i>	13	0,83	2	2,98
<i>Castor fiber</i>	1	0,06	1	1,49
<i>Felis sylvestris</i>	1	0,06	1	1,49
<i>Vulpes vulpes</i>	4	0,25	1	1,49
<i>Sciurus vulgaris</i>	3	0,19	1	1,49
Total mamifere sălbatice	634	40,72	31	44,78
Total general	1.557		67	

Se observă un fapt aparte, care credem că se datorează ambientului: porcinele, dar și mistrețul, au frecvență foarte înaltă, în raport cu celelalte specii, fie ele domestice, sau sălbatice, iar taurinele se găsesc mult mai jos așezate, fiind urmate de ovicaprine. Sunt și multe specii de sălbătăciuni, aproape toate legate de un mediu mai mult sau mai puțin păduros. Resturile mamiferelor sălbatice au o cotă mare în cadrul celor două grupări de mamifere. Așa cum arată tabelul 1, au fost găsite și multe valve de *Unio*.

O altă așezare aparținând subfazei A₃ - Ruginoasa¹⁷ - se găsește în nord-vestul județului Iași, pe dreapta formațiunii ce se prăvale abrupt către apa Siretului, a ceea ce în geografie se cunoaște sub denumirea de „Colina Ruginoasa”, care desparte clar bazinul Prutului de cel al râului Siret.

Între anii 2001-2005, s-au executat săpături arheologice în sit și au fost găsite multe resturi faunistice, și anume 7.659 de piese, dintre care 6.678 au putut fi determinate. O mare parte a lor, 5.157, sunt valve ale genului *Unio*, la care se adaugă și 34 cochilii de *Helix*, gruparea moluștelor reprezentând 77,73 % din întregul material determinat, cele rămase, până 100%, aparținând vertebratelor și anume: nouă resturi de plastron, provenind de la un Chelonian – *Emys orbicularis* – broasca țestoasă de apă și două de la păsări, acestea relativ mari, probabil de baltă. Doar 1.476, adică 22,10 % provin de la mamifere, speciile acestei grupări și frecvențe lor fiind trecute în următorul tabel

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	486	32,92	65	30,66
<i>Ovicaprinae</i>	178	12,05	28	13,20
<i>Sus domest.</i>	551	37,33	68	32,07
<i>Canis familiaris</i>	24	1,62	5	2,35

¹⁷ M. Știrbu, *Paleofauna neolitică de la Ruginoasa, jud. Iași și unele aspecte ale ocupației locuitorilor cucutenieni din această așezare*, sub tipar la revista *ArhMold*.

Tabelul 1 (continuare)

Total mamifere domestice	1.239	83,94	166	78,30
<i>Castor fiber</i>	2	0,13	1	0,47
<i>Canis lupus</i>	1	0,06	1	0,47
<i>Martes sp.</i>	4	0,27	1	0,47
<i>Ursus arctos</i>	1	0,06	1	0,47
<i>Felis sylvestris</i>	1	0,06	1	0,47
<i>Sus scrofa ferus</i>	95	6,43	18	8,49
<i>Cervus elaphus</i>	107	7,24	14	6,60
<i>Capreolus capreolus</i>	17	1,15	6	2,83
<i>Bos primigenius</i>	9	0,61	3	1,41
Total mamifere sălbatice	237	16,05	46	21,69
Total general	1.476		212	

Se distinge că, atunci când s-au adunat toate resturile faunistice, moluștele, în special scoicile, au o importanță, evident scriptic, foarte mare, fenomen legat, credem, de apropierea sitului de apa Siretului. În ceea ce privește mamiferele, gruparea de bază, sub toate aspectele, putem spune că cele domestice reprezintă, cu totul, vioara întâi, între ele, însă, porcinele întrec ca frecvență taurinele, iar mistrețul, ca sălbătăciune, este de asemenea foarte bine cotate. Este probabil ca acest lucru să se datoreze, de asemenea, ambientului, și anume apropierii de culoarul râului sus amintit.

Ultima așezare din subfaza A₃, care trece ușor și în A₄, este aceea situată cea mai către vest, și anume Preutești¹⁸, ce se găsește în partea sud-estică a Podișului Sucevei, în apropiere de cursul râului Șomuzul Mare, afluent pe dreapta al Siretului, situl având în jur, în înălțime cu ceva peste 200 m altitudine.

Resturile faunistice sunt în cantitate foarte mică, ele fiind culese din două locuințe și două gropi. Din cele 128 de resturi, au fost determinate 42 de moluște (32,82%) și 86 de mamifere (67,18%). Menționăm că în groapa 1 s-au găsit 37 resturi – cochilii – de *Helix pomatia*, toate de la indivizi adulți de aceeași mărime, ceea ce ar arăta că melcii au fost culeși de către locuitorii așezării, prin alegere, doar exemplare mari, probabil buni de a fi, prin partea lor moale, comestibili. Pentru mamifere, dăm mai jos următorul tabel.

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	25	25,58
<i>Ovicaprinae</i>	14	16,28
<i>Sus domest.</i>	22	21,07
<i>Castor fiber</i>	1	1,16
<i>Meles meles</i>	5	5,81
<i>Sus scrofa ferus</i>	2	2,33
<i>Cervus elaphus</i>	11	12,80
<i>Capreolus capreolus</i>	5	5,81
<i>Equus caballus</i>	1	1,16
Total	86	

Se constată că cele domestice le întrec pe cele sălbatice, taurinele fiind pe primul loc, ovicaprinele venind după porcine. Ca specie legată de apă curgătoare, semnalăm castorul; după cum se vede, calul are un singur rest.

Subfaza A₄

În cadrul acestei subfaze, avem, mai întâi, materiale puține, ce s-au găsit în câte o groapă, în două așezări: Bălțați și Dumești.

¹⁸ S. Haimovici, *Studiul materialului arheozoologic cucutenian de la Preutești-Haltă, jud. Suceava, în Suceava, XXIX-XX, 1, 2002-2003 (2004), p. 227-238.*

Prima, Dumești, este situată în zona joasă a județului Iași, cam la jumătatea drumului dintre Tg. Frumos și Podu Iloaiei, pe Bahluiet, afluent al râului Bahlui¹⁹. Materialul faunistic provine dintr-un complex închis – groapa 1 –, toate cele 99 de fragmente osoase aparținând mamiferelor.

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	42	42,42	6	30,00
<i>Ovicaprinae</i>	13	13,13	4	20,00
<i>Sus domest.</i>	24	24,24	4	20,00
<i>Canis familiaris</i>	1	1,01	1	5,00
<i>Sus scrofa ferus</i>	8	8,08	2	10,00
<i>Cervus elaphus</i>	9	9,09	2	10,00
<i>Capreolus capreolus</i>	2	2,02	1	5,00
Total	99		20	

Considerând tabelul, putem spune că frecvența speciilor este normală, iar raportul dintre speciile domestice și sălbatice, așijderea.

A doua, Dumești²⁰, se găsește în partea de nord-vest a jud. Vaslui, în cadrul sudului Podișului Central Moldovenesc, către izvoarele râului Bârlad, la o înălțime de cam 300 m.

Materialul arheozoologic, aparținând în totalitate mamiferelor, având doar 124 de resturi, provine dintr-o groapă, numerotată 7, pe care arheologul o consideră de cult, dar materialul animalier găsit nu arată particularități ce ar confirma acest fapt. Resturile au fost studiate specie cu specie, făcându-se măsurători, iar frecvența acestora este una obișnuită. Totuși, este de remarcat că a fost găsit, printre alte resturi, un fragment din maxilarul superior al elanului, *Alces alces*, ce apare foarte caracteristic, prin morfologia dinților săi jugali. Specie nordică, extrem de rară la noi, reprezintă, prin Moldova, limita arealului său către sud.

Ultima așezare, binecunoscută, de altfel, ce aparține subfazei A₄, este cea de la Drăgușeni²¹, situată oarecum către nord-estul jud. Botoșani, lângă pârâul Podriga, afluent al râului Bașeu, acest pârâu vărsându-se în râu, cam cu 7 km spre sud-est, în dreptul orașului Săveni. Ar fi existat două situri, unul mai spre nord, denumit *În deal la lutărie*, unde par a fi fost cuptoare de ars ceramica și așezarea ca atare de la punctul *La Ostrov*. Situl ar fi la o înălțime de cam 100 m, iar unele coline laterale lui ar avea cu ceva peste 200 m.

Se constată că în lucrare nu se vorbește deloc despre nemamifere, ori nu se poate ca la numărul de fragmente găsite să nu-și găsească și ele un loc.

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	1.225	35,21	31	21,53
<i>Bos primigenius</i>	13	0,38	3	2,08
<i>Bison bonasus</i>	3	0,09	1	0,69
<i>Bos taurus</i> / <i>Bos primigenius</i>	136	4,02	–	–
<i>Bos primigenius</i> / <i>Bison bonasus</i>	97	2,87	–	–
<i>Ovis aries</i>	38	1,12	7	4,86

¹⁹ Idem, *Observațiuni cu privire la resturile animale descoperite în stațiunea Cucuteniană din faza A₄ de la Bălțați (jud. Iași)*, în *CI*, XIV, 1997, p. 31–37.

²⁰ Idem, *Studiul materialului paleofaunistic găsit în groapa numărul 7 din așezarea cucuteniană de la Dumești, jud. Vaslui*, în *AMM*, Vaslui, IX–XI, 1987–1989, p. 83–89.

²¹ A. Bolomey, *Exploatarea animalelor în așezarea cucuteniană de la Drăgușeni, jud. Botoșani*, în *Materiale*, XIV, Tulcea, 1980, p. 103–106; S. Marinescu Bâlcu, A. Bolomey, N. Cârțumaru, A. Muraru, *Ecological, Economic and Behavioural Aspects of the Cucuteni A₄ Community at Drăgușeni*, în *Dacia*, N.S., XXVIII, 1–2, 1984, p. 41–46; S. Marinescu Bâlcu, A. Bolomey, *Drăgușeni, a Cucutenian Community*, ed. Enciclopedică, 2000.

Tabelul 1 (continuare)

<i>Capra hircus</i>	42	1,24	12	8,33
<i>Ovicaprinae</i>	133	3,93	–	–
<i>Sus domest.</i>	288	8,51	49	34,03
<i>Sus scrofa attila</i>	205	6,06	8	5,56
<i>Sus</i>	476	14,07	–	–
<i>Cervus elaphus</i>	436	12,89	17	11,81
<i>Capreolus capreolus</i>	50	1,48	4	2,78
<i>Bos / Cervus</i>	180	5,32	–	–
<i>Ovicaprinae / Capreolus</i>	19	0,56	–	–
<i>Canis familiaris</i>	23	0,68	4	2,78
<i>Equus sp – sălbatic?</i>	4	0,12	1	0,69
<i>Ursus arctos</i>	5	0,15	1	0,69
<i>Canis lupus</i>	1	0,03	1	0,69
<i>Vulpes vulpes</i>	1	0,03	1	0,69
<i>Meles meles</i>	1	0,03	1	0,69
<i>Lynx lynx</i>	3	0,09	1	0,69
<i>Castor fiber</i>	3	0,09	1	0,69
<i>Lepus europaeus</i>	1	0,03	1	0,69
Total	3.383		144	

Autorul arată că, au fost în total 4.300 de oase, din care a determinat, așa cum se vede, 3.383. Se constată, urmărind speciile din tabel, că la resturi s-au trecut și acelea pentru care nu s-a putut stabili, din motive obiective, specia sau genul ca atare – fapt cu totul științific – dar, lucrând astfel, se pierd multe fragmente osoase, care se elimină atunci când se stabilesc indivizii.

Constatăm, având în vedere tabelul, că gruparea *Bovinae* are în total 1.470 de resturi, dar, dacă considerăm și indivizii, *Suinae*-le se aranjează pe primul loc. A fost găsit, după autoare, și bizonul. În rest, situația este oarecum asemănătoare cu cea din alte situri – trebuie însă să spunem că au fost determinate relativ multe specii sălbatice, care arată, prin unele din ele, care era caracteristica ambientului din jurul sitului. De asemenea, credem că a considerat normal faptul că nu se poate spune despre cal, deocamdată, dacă era domestic sau sălbatic.

Este necesar ca, la siturile din faza A, de la care s-a studiat material arheozoologic, să mai trecem și altele două, care ar avea mai cu seamă, o importanță istorică, prin faptul că, pentru prima oară, arheologii s-au gândit că e bine să treacă în lucrarea lor și câte ceva despre animalele care se scoteau la iveală prin săpături.

Primul dintre ele este Frumușica, cunoscută și sub numele de Cetățuia, și este situată geografic în depresiunea râului Cracău, afluent al Bistriței, și anume pe terasa mijlocie de pe dreapta acestuia, la o altitudine de cam 250 m. În 1928, arheologul C. Mătase descoperă așezarea și începe să execute săpături, reușind ca, în 1946, să publice o importantă lucrare de referință, am putea spune, dându-ne prima monografie arheologică românească²². Pentru arheozoologi, ea este importantă, pentru că autorul a strâns și ceva oase și le-a trimis spre studiu la laboratorul de Morfologie animală al universității ieșene. Sub forma unui mic tabel, prin care se arată speciile care au fost scoase la suprafață, I. Botez și Olga Necrasov trimit autorului cele constatate de ei și C. Mătase include tabelul în opera sa (pag. 43). Este, deci, începutul arheozoologiei românești.

Al doilea sit este cel de la Hăbășești, ce se găsește în partea de nord, nord-est a acestui sat, pe o înălțime ce se numește Holm. Satul face parte din comuna Strunga, din sud-vestul jud. Iași. Arheologul Vl. Dumitrescu, între anii 1949–1950 a făcut săpături exhaustive în așezare, publicând o monografie²³. El a adunat dintr-o serie de gropi doar unele oase ce credea că sunt mai importante și le-a dat spre studiu prof. dr. V. Gheție de la Facultatea de Medicină Veterinară din București. Acesta, care nu cunoștea cerințele arheologiei și nici modul de lucru și caracteristicile arheozoologiei, a ajuns la o serie de concluzii, ce nu pot fi considerate cu totul științifice de către specialiști. A fost totuși, un fel de început al arheozoologiei, apărută destul de repede după aceea în România, cam în anii 1955–1956.

²² C. Mătase, *Frumușica-Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord de la Roumanie*, ed. Monitorul Oficial, 1946.

²³ Vl. Dumitrescu, *Hăbășești, monografia arheologică*, ed. Academiei R.P.R., 1954.

CUCUTENI faza AB

Un prim sit aparținând acestei faze este situat în cadrul depresiunii Cracău-Bistrița și se numește Traian – Dealul Fântânilor. Așezarea face parte din comuna Zănești, ce se găsește ceva mai spre sud-est de localitatea Roznov, ea fiind la o altitudine de ceva sub 300 m. Materialele arheozoologice reprezentate doar prin mamifere au fost studiate, în mai mulți ani în șir, iar datele au fost publicate, pe rând, într-o serie de articole dintre care le cităm pe unele²⁴, în care s-au întabelat rezultatele.

Dăm două tabele ce pot fi considerate ca reprezentative:

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	644	32,11
<i>Ovicaprinae</i>	134	6,68
<i>Sus domest.</i>	188	9,37
<i>Canis familiaris</i>	7	0,34
Total mamifere domestice	973	48,47
<i>Castor fiber</i>	40	1,99
<i>Meles meles</i>	1	0,30
<i>Sus scrofa ferus</i>	249	12,41
<i>Cervus elaphus</i>	657	32,76
<i>Capreolus capreolus</i>	27	1,34
<i>Bos primigenius</i>	31	1,54
<i>Equus caballus</i>	28	1,39
Total mamifere sălbatice	1.033	51,52
Total general	2.006	

Acest tabel reprezintă proporția dintre mamiferele domestice și sălbatice, calculată pentru întregul material faunistic aparținând stratului cultural Cucuteni AB de la Traian – Dealul Fântânilor, descoperit în săpăturile din anii 1957, 1958, 1959.

Tabelul 2

	Fragmente		Indivizi prezumați	
	Nr.	%	Nr.	%
Nr. total piese osoase	3.846	–	257	–
Nr. pieselor mamiferelor domestice	1.528	39,72	117	45,53
Nr. pieselor mamiferelor sălbatice	2.318	60,28	140	54,47

Se constată că resturile sălbătăciunilor le întrec cu mult pe cele ale animalelor domestice, dar, la acestea din urmă, frecvențele sunt oarecum cele cunoscute – taurinele pe primul loc, urmate de porcine și apoi de ovicaprine, considerându-le pe cele sălbatice, cerbul se așează pe primul loc și observăm că resturile sale întrec chiar cele ale taurinelor; locul doi este ocupat de mistreț, ce are o frecvență mai înaltă decât semenii domestici – porcinele. Trebuie să menționăm că există resturi relativ numeroase de cal – despre care, după cum am spus, nu putem preciza dacă este sălbatic sau domestic, și, de aceea, la tabelul 1 a fost trecut la sfârșit.

Este necesar să arătăm cât de diferite sunt frecvențele speciilor din acest sit, față de cele din așezarea Precucuteniană faza I, de la Traian – Dealul Viei, întrucât, între cele două așezări, există doar o depărtare de 1,5 km, dar menționăm că între ele este o destul de mare diferență în curgerea timpului.

²⁴ O. Necrasov, S. Haimovici, *Notă asupra resturilor de faună descoperite în 1956 la Traian (Dealul Fântânilor)*, în *Materiale*, V, 1959, p. 217–219; O. Necrasov, S. Haimovici, *Resturile de faună exhumate în cursul săpăturilor din campania din 1957 la șantierul Traian (Dealul Fântânilor)*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 179–185; O. Necrasov, S. Haimovici, *Studiul resturilor de faună descoperite în 1959 la Traian (Dealul Viilor și Dealul Fântânilor)*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 261–266; O. Necrasov, M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la peche durant le néolithique roumain*, în *Congrès international de sciences anthropologiques et ethnographiques*, V, Moscou, 1964 (1970), p. 544–556.

O altă așezare, oarecum apropiată de prima, este cea de la Aldești (azi Onișcani), com. Filipești, jud. Bacău, care este situată destul de aproape de malul drept al Siretului, și anume la punctul denumit *Budăile Blanariu*, la o altitudine sub 200 m²⁵.

Resturile faunistice aparțin doar mamiferelor și le prezentăm în următoarele tabele:

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	312	58,11
<i>Ovicaprinae</i>	36	6,71
<i>Sus domest.</i>	51	9,49
<i>Canis familiaris</i>	3	0,55
<i>Sus scrofa ferus</i>	23	4,28
<i>Cervus elaphus</i>	80	14,89
<i>Capreolus capreolus</i>	6	1,12
<i>Bos primigenius</i>	16	2,98
<i>Equus caballus</i>	10	1,86
Total	537	

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	402	74,87%
Cal	10	1,86%
Mamifere sălbatice	125	23,27%

Considerăm că datele arată o frecvență a speciilor oarecum normală pentru o așezare eneolitică; apar însă resturi, nu puține, de cal.

Urmează o așezare situată mult mai spre est, în jud. Vaslui, și anume **Crețești - La Intersecție**, cam la 10 km sud-vest de orașul Huși, în apropiere de pârâul Lohan, afluent al Crasnei, ce se varsă în râul Bârlad; spre est se găsesc dealurile Fălciului, ce se ridică la peste 300 m, iar spre vest înălțimile Podișului Central Moldovenesc²⁶.

Avem la dispoziție, până azi, 328 de resturi faunistice determinate; dintre ele, 326 aparțin mamiferelor, iar două sunt valve de la *Unio*. Cele ale mamiferelor le-am trecut în următoarele tabele:

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	185	56,75
<i>Ovicaprinae</i>	66	20,24
<i>Sus domest.</i>	43	13,19
<i>Canis familiaris</i>	6	1,84
carnivor mic	1	0,30
<i>Vulpes vulpes</i>	1	0,30
<i>Sus scrofa ferus</i>	9	2,77
<i>Cervus elaphus</i>	11	3,37
<i>Bos primigenius</i>	2	0,62
<i>Equus caballus</i>	2	0,62
Total	326	

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	300	92,02%
Cal	2	0,62%
Mamifere sălbatice	24	7,36

Se constată că datele care sunt trecute în tabele arată o frecvență oarecum normală pentru eneolitic, poate însă, cu puține sălbătăciuni.

Inserăm acum o așezare cu foarte puține resturi pentru faza Cucuteni AB, dar, pentru a arăta cum se lucrează, încă de la începutul activității noastre în arheozoologie, cât și pentru faptul că apare totuși în ea ceva oarecum special de arătat, am considerat că este normal să o trecem și pe aceasta în enumerarea noastră²⁷. Este

²⁵ Materialul osteologic provine de la Muzeul de Istorie Roman: date de arheologie se găsesc în *Carpica*, I, 1968, p. 133; el a fost studiat de către noi și se găsește în portofoliu.

²⁶ O parte a materialului faunistic a reprezentat o lucrare ce a fost dată spre publicare în revista *Cercetări istorice* – aceasta se găsește, de mai mulți ani, spre publicare; resturile rezultate din alt an de săpătură au fost comasate cu respectivul material și prelucrate – ele se găsesc în portofoliu.

²⁷ C. Misăilă, *Contribuții la studiul faunei subfosile deshumată în anii 1969–1970 în stațiunea neolitică și hallstatiană Cozia-Iași*, lucrare de licență, Fac. de Biologie, 1971.

vorba de o așezare stratificată, din apropierea satului Cozia, com. Costuleni, jud. Iași, care este situată la marginea estică a Podișului Central Moldovenesc, unde acesta se prăvale către câmpia râului Jijia. Materialul faunistic găsit în stratul Cucuteni AB îl reprezentăm printr-un mic tabel:

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	2	4,26	1	7,62
<i>Ovicaprinae</i>	5	10,63	4	30,76
<i>Sus domest.</i>	3	5,38	3	23,24
<i>Canis familiaris</i>	32	68,68	1	7,62
<i>Sus scrofa ferus</i>	2	4,26	2	15,22
<i>Cervus elaphus</i>	2	4,26	1	7,62
<i>Equus caballus</i>	1	2,13	1	7,62
Total	47		13	

Din cele cuprinse în tabel, se observă faptul că au fost găsite, sub forma unui schelet, mai multe resturi de câine. Craniul este foarte sfărâmat, dar mai ales după oasele lungi ale membrilor se poate considera că individul respectiv aparținuse unui tip de câine de talie mică, așa-numitul *Canis familiaris palustris*, caracteristic pentru neolitic – eneolitic. Credem că resturile provin de la un individ îngropat intenționat, fără să putem preciza motivul acestui fapt.

Ultima așezare, Vorniceni, încă în lucru de către arheolog, ale cărei materiale arheozoologice au fost studiate doar incomplet până acum, se găsește situată în partea centrală a jud. Botoșani, în Câmpia Jijiei Superioare, acest râu trecând cam la 12 km de sit. Situl se află pe teritoriul com. Vorniceni, sat Vorniceni, la punctul *Pod Ibăneasa*, pârâu tributar al râului Jijia. Până în prezent, au fost studiate în parte materialele dintr-o groapă aparținând cucutenianului AB²⁸.

Datele de până acum se găsesc în tabelul de mai jos și credem că, atunci când vom trece prin toate resturile faunistice, situația nu va fi mult schimbată, căci s-au prelucrat deja aproape 1.000 de fragmente osoase.

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate + *Unio*

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	528	56,65
<i>Ovis</i>	10	10,94
ovicaprine	84	
<i>Capra hircus</i>	8	
<i>Sus domest.</i>	216	23,17
Domestice	846	
<i>Sus scrofa ferus</i>	18	1,93
<i>Cervus elaphus</i>	32	3,43
<i>Capreolus capreolus</i>	13	1,39
<i>Bos primigenius</i>	12	1,28
<i>Equus caballus</i>	9	0,96
Sălbaticice	75	
Total mamifere	930	
<i>Unio</i>	2	0,21
Total general	932	

Datele arată o frecvență oarecum caracteristică pentru eneolitic. Totuși, sălbătăciunile au o frecvență mai joasă decât în alte situri studiate; se constată de asemenea, că lipsește câinele, care, de fapt, apare de cele mai multe ori cu resturi foarte puține.

²⁸ Materialul faunistic este în lucru și s-au studiat de către noi doar resturile din groapa A.

CUCUTENI faza B

Începem seria de aşezări din faza B cu binecunoscutul sit de la Târpeşti, unde, printr-o lucrare de sinteză arheozoologică privitoare la eneolitic, autorii Olga Necrasov și Maria Ştirbu arată²⁹ că în această aşezare stratificată s-ar fi găsit și material faunistic din faza B a culturii Cucuteni. Cercetând îndeaproape textul din monografia în engleză a arheologului Marinescu Bîlcu, referitoare la Târpeşti, am constatat că aceasta se referă doar la nivele din fazele Precucuteni și Cucuteni A. Totuși, întrucât noi am găsit, așa cum am spus, că ar exista și materiale faunistice de la Târpeşti, faza B, în lucrarea arheozoologilor arătați mai sus, vom prezenta și noi situația respectivă, copiind astfel datele din lucrarea lor.

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	232	54,33
<i>Ovicaprinae</i>	63	14,75
<i>Sus domest.</i>	88	20,60
<i>Canis familiaris</i>	8	1,87
Total mamifere domestice	391	98,56
<i>Lepus europaeus</i>	1	0,23
<i>Castor fiber</i>	1	0,23
<i>Canis vulpes</i>	2	0,46
<i>Sus scrofa ferus</i>	1	0,23
<i>Cervus elaphus</i>	23	5,38
<i>Capreolus capreolus</i>	6	1,40
<i>Bos primigenius</i>	1	0,23
<i>Equus caballus</i>	1	0,23
Total mamifere sălbatice	36	8,43
Total general	427	

Datele arată o frecvență oarecum tipică pentru eneolitic, totuși sălbătăciunile au o frecvență relativ joasă, iar mistrețul prezintă doar un singur rest.

O a doua aşezare se află tot în jud. Neamț, și anume Ghelăești-Nedeea, la *Coadă piscului*, ea aparținând subfazei B₁³⁰. Ea aparține comunei Bârgăoani, cam al 25 km est de Piatra Neamț, în înșăuarea subcarpatică Girov-Bozieni.

Din 1.215 resturi animaliere s-au putut determina 950. Cu excepția a patru cochilii deteriorate de *Helix pomatia*, toate celelalte 946 aparțin mamiferelor, pe care le-am întabelat după cum urmează:

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Sălbătăciunile reprezintă 13,64 % din fragmente și 25,24 % din indivizi.

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	695	73,47	53	53,55
<i>Ovicaprinae</i>	61	6,45	9	9,09
<i>Sus domest.</i>	53	5,60	9	9,09
<i>Canis familiaris</i>	2	0,21	1	1,01
<i>Vulpes vulpes</i>	1	0,11	1	1,01

²⁹ O. Necrasov, M. Bulai-Ştirbu, *Unele aspecte ale vieții triburilor neolitice din zona Subcarpaților Orientali* (tabelul de la pag. 21), în *Studii și cerc. de Antropol.*, 1965, II, 1, p. 19–28.

³⁰ S. Haimovici, C. Stan, *Studiul preliminar al paleofaunei descoperite în aşezarea neolitică de la Ghelăești-Nedeea*, în *MemAntiq*, IX–XI, (1977–1979), 1985, p. 693–697.

Tabelul 1 (continuare)

<i>Ursus arctos</i>	1	0,11	1	1,01
<i>Sus scrofa ferus</i>	13	1,37	3	3,03
<i>Cervus elaphus</i>	87	9,20	12	12,12
<i>Capreolus capreolus</i>	4	0,42	2	2,02
<i>Bos primigenius</i>	23	2,43	6	6,06
<i>Equus caballus</i>	6	0,63	2	2,02
Total	946		99	

Trebuie avut în vedere faptul că taurinele au o frecvență înaltă și, de asemenea, ovicaprinele întrec porcinele. *Bos primigenius* are o frecvență destul de înaltă, dar și calul are ceva mai multe resturi decât în alte așezări.

O altă așezare se găsește în jud. Iași, și anume foarte aproape, către vest de municipiul Iași, pe valea râului Bahlui, și poartă numele de Valea Lupului. S-au găsit resturi din două situri apropiate, unul Cucuteni faza B și altul aparținând culturii Noua din Bronzul final. Noi ne vom ocupa, evident, acum, doar de resturile arheozoologice provenite din situl cucutenian³¹. Frecvențele sunt trecute în tabelele de mai jos, ele fiind reprezentate doar prin mamifere:

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente				Indivizi			
	Nr.		%		Nr.		%	
<i>Bos taurus</i>	294		56,76		25		35,21	
<i>Ovis aries</i>	6	38	1,15	7,32	2	8	2,82	11,27
ovicaprine	28		5,40		4		5,65	
<i>Capra hircus</i>	4		0,77		2		2,82	
<i>Sus domest.</i>	28		5,40		6		8,45	
<i>Sus</i>	6		1,15		2		2,82	
<i>Sus scrofa ferus</i>	29		5,60		5		7,04	
<i>Canis familiaris</i>	3		0,57		2		2,82	
<i>Cervus elaphus</i>	96		8,57		12		16,90	
<i>Capreolus capreolus</i>	12		2,31		6		8,45	
<i>Bos primigenius</i>	11		2,13		4		5,63	
<i>Equus caballus</i>	1		0,19		1		1,41	
Total	518				71			

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	363	70,05%	41	57,74%
Cal	1	0,19	1	1,41
Mamifere sălbatice	148	28,61	27	38,02

Pentru a ajunge la 100%, trebuie să se adauge resturile de *Suinae*, pentru care nu s-a putut specifica dacă aparțin porcului sau mistrețului, cât și adunând frecvența calului, care se găsește la limita dintre domestice și sălbatice.

Se constată că resturile sălbătăciunilor sunt relativ bogate, față de unele așezări cucuteniene, iar ovicaprinele întrec ca frecvență porcinele.

Alt sit, Mitoc - *Valea lui Stan*, aparținând fazei finale a cucutenianului B, este situat în partea de nord-est a jud. Botoșani, chiar pe malul Prutului, destul de aproape de cunoscuta stațiune paleolitică de la Mitoc³².

³¹ S. Haimovici, *Sravnitelnoe izucenie faunisticeskih ostatkov epoh neolita i bronzi naidenih v poselenii u Valea Lupului*, în *AȘUI*, S.N., s. II, a. Biologie, VIII, f. 2, 1962, p. 291-326.

³² Idem, *Studiul preliminar al materialului faunistic din așezarea cucuteniană de la Mitoc, Valea lui Stan (jud. Botoșani)*, în *Hierarus*, VI, 1986, p. 78-81.

Resturile sunt relativ bogate, dar multe dintre ele aparțin moluștelor, mai multe gastropodelor, și mai puține lamelibranhiatelor. Melcii sunt în număr de vreo 340 de cochilii, aparținând melcului obișnuit – *Helix pomatia* – dar se găsește și o specie mai mică – *Cepaea vindobonensis* –, ambele fiind, însă, comestibile prin carnea lor. De asemenea, lamelibranhiatele au peste 100 de valve, de la genul *Unio*, cele mai multe aparținând speciei *U. crassus*. Este evident că moluștele au fost culese de către om, melcii pentru a li se întrebuița partea moale, iar scoicile pentru a fi folosite pentru un meniu aparte, însă putând avea și alte folosințe, prin valvele lor.

Mamiferele sunt reprezentate prin 11 specii, care au resturi ce se sumează la 387, trecute în tabelul de mai jos:

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	233	60,20	21	36,84
<i>Ovicaprinae</i>	17	4,40	7	12,28
<i>Sus domest.</i>	21	5,42	6	10,52
<i>Canis familiaris</i>	2	0,52	2	3,51
<i>Vulpes vulpes</i>	1	0,26	1	1,76
<i>Meles meles</i>	2	0,52	1	1,76
<i>Sus scrofa ferus</i>	19	4,91	4	7,01
<i>Cervus elaphus</i>	86	22,22	11	19,29
<i>Capreolus capreolus</i>	4	1,03	2	3,51
<i>Bos primigenius</i>	2	0,52	2	3,51
Total	387		57	

Dacă mamiferele domestice au o frecvență oarecum asemănătoare cu a altor așezări eneolitice, sălbătăciunile au 114 fragmente și 21 indivizi, care dau 29,46 % și 36,08%, reprezentând, astfel, o cantitate destul de mare, cam o treime dintre fragmente și indivizi.

Un alt sit – Liveni – din jud. Botoșani este situat tot pe malul Prutului, care prezintă de acum luncă, lângă satul cu același nume, ce se găsește cam la mijlocul drumului dintre Manoleasa și Mitoc³³. Materialul faunistic nu este prea bogat, dar aparține mai multor grupe de animale. S-au găsit cinci valve de *Unio*, dar și un tibiotars fragmentat de la o pasăre destul de mare, și întrucât osul este destul de alungit, credem că el aparține unui caradriid – pasăre de baltă. Cele mai multe, 773 determinate, provin de la mamifere. S-au găsit și două resturi umane. Tabelele alăturate se referă la frecvența mamiferelor:

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	491	63,51	41	39,42
<i>Ovicaprinae</i>	71	9,18	13	12,50
<i>Sus domest.</i>	54	6,18	11	10,58
<i>Canis familiaris</i>	28	3,62	6	5,76
<i>Ursus arctos</i>	1	0,13	1	0,96
<i>Sus scrofa ferus</i>	21	2,71	5	4,80
<i>Cervus elaphus</i>	35	4,52	9	8,05
<i>Capreolus capreolus</i>	13	1,68	3	2,89
<i>Bos primigenius</i>	52	6,72	12	11,54
<i>Equus caballus</i>	7	0,90	3	2,89
Total	773		104	

Tabelul 2
Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	644	83,29%	71	68,26%
Cal	7	0,90%	3	2,89%
Mamifere sălbatice	122	15,81%	30	28,85%

³³ S. Haimovici, A. Ungurianu, *Studiul materialului arheozologic din situl de la Liveni (sfârșitul Cucutenianului B)*, în *ArhMold*, XXV, 2002, p. 279–291.

Se constată că ovicaprinele, în acest sit, întrec porcinele și, de asemenea, câinele are resturi relativ multe. Sălbăticiunile au o frecvență oarecum ridicată, mai cu seamă în ceea ce privește indivizii. Între ele, bourul apare cu o frecvență cu totul ridicată. Calul are relativ și el resturi multe.

Ultima așezare din cadrul fazei Cucuteni B este aceea de lângă satul Mihoveni (com. Șcheia)³⁴. Ea se găsește în porțiunea nordică a Podișului Fălticeni – parte a Podișului Sucevei –, la vreo 3 km nord-vest de municipiul Suceava, la o altitudine de aproape 400 m.

Materialul faunistic provine din două porțiuni ale sitului, primul datorat prăbușirii unui mal, iar al doilea provenit dintr-o săpătură în două complexe separate. Materialele ne-au fost transmise în timp diferit, și de aceea s-au executat două lucrări: prima dintre ele se ocupă, mai ales, de descrierea unor figurine zoomorfe, reprezentând precis bourul – dar, concomitent, s-au descris și resturile animaliere scoase la iveală în urma ruperii malului. Cea de-a doua se referă, așa cum am arătat, la descrierea resturilor faunistice găsite într-o locuință și o groapă menajeră.

Având în vedere cele de mai sus, am fost obligat să execut două tabele separate.

Tabelul 1 (considerând prima lucrare)
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	52	54,74
<i>Ovicaprinae</i>	13	13,68
<i>Sus domest.</i>	17	17,90
<i>Canis familiaris</i>	1	1,65
canid- <i>Vulpes</i> ?	1	1,05
rozător mic	1	1,05
<i>Sus scrofa ferus</i>	1	1,05
<i>Cervus elaphus</i>	2	2,11
<i>Bos primigenius</i>	7	7,37
<i>Bos / Cervus</i>	3	3,15
Total	95	+3

Tabelul 2 (a doua lucrare)
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	109	68,98
<i>Ovicaprinae</i>	11	7,02
<i>Sus domest.</i>	9	5,70
<i>Canis familiaris</i>	1	0,63
<i>Castor fiber</i>	1	0,63
<i>Sus scrofa ferus</i>	2	1,27
<i>Cervus elaphus</i>	18	11,39
<i>Capreolus capreolus</i>	5	3,16
<i>Bos primigenius</i>	1	0,63
<i>Equus caballus</i>	1	0,63
Total	158	

Cele două tabele, prin cifrele ce arată specia, nu prea se aseamănă unul cu altul, având în vedere frecvențele unor specii, dar, totuși, există un fel de regularizare în ceea ce privește raportul între domestice și sălbătice, acestea din urmă având o mare asemănare, fiind luate ca un tot: 15,78% la tabelul 1, 16,81% la tabelul 2. În tabelul 1, bourul are mai multe resturi decât celelalte sălbăticiuni luate la un loc; este acest lucru o urmare a faptului că, în malul prăbușit, alături de fragmente osoase au fost găsite, așa cum am arătat, un număr mare de figurine zoomorfe reprezentând tocmai această specie? Mai observăm că porcul și ovicaprinele își schimbă locul, ca frecvență, de la un tabel la altul. Credem că totuși, în mare, situația se păstrează oarecum aceeași, chiar considerând faptul că resturile animaliere sunt în cantitate mică, ceea ce duce, de obicei, la o variație mare.

Cu privire la cultura Cucuteni, trecem acum să prezentăm două așezări de o mare importanță: Trușești – *Țuguieta* și Cucuteni – *Cetățuia*, ultima, desigur, așezarea ce a dat numele respectivei culturi. În ambele, întrucât, în mare măsură fauna nu a fost studiată pe nivele și faze, ci aproape doar în bloc, le-am lăsat și noi la urmă. Menționăm că, din varii cauze, pe care nu doresc să le iau în considerare, resturile faunistice, ca număr, nu sunt pe măsura importanței acestor așezări, întrucât se știe că ea a fost oglindită, mai ales, în două monografii de înaltă ținută.

Nu este cazul să mai arătăm, geografic, unde se găsesc aceste așezări atât de binecunoscute, încât vom trece direct la prezentarea caracteristicii faunei studiate în ambele cazuri de către noi.

Trușești: Prima dată, resturile animale din această așezare au fost abordate de către noi, executându-se o lucrare apărută în 1960³⁵. O considerăm de prim ordin, căci ea, pentru România, a fost concepută strict după

³⁴ S. Haimovici, *Studiul arheozoologic al resturilor găsite în situl cucutenian de la Mihoveni, corelat cu figurine zoomorfe descoperite în aceeași stațiune*, în *Suceava*, XXVI–XXVII–XXVIII, 1999–2000–2001, p. 145–157; idem, *Studiul unor resturi animaliere provenite din situl cucutenian – faza B – de la Mihoveni*, în *Carpica*, XXXIII, 2004, p. 317–325.

³⁵ Idem, *L'étude de la faune néolithique de Trușești*, în *An. Șt. Univ. Al. I. Cuza Iași, S.N.*, s. II, VI, 2, 1960, p. 386–396.

canoanele arheozologiei, care la acea vreme abia se înfiripa la noi și am adus-o, fără a exagera, să spunem, la nivel european. Vom da, ca și până acum, frecvența speciilor determinate în două tabele:

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente				Indivizi			
	Nr.		%		Nr.		%	
<i>Bos taurus</i>	69		17,17		13		18,83	
<i>Capra</i>	9	49	2,24	12,19	2	7	2,90	10,16
ovicaprine	37		0,20		4		5,79	
<i>Ovis</i>	3		0,75		1		1,47	
<i>Sus domest.</i>	53		13,18		10		14,49	
<i>Sus</i>	8		1,99		1		1,45	
<i>Sus scrofa ferus</i>	66		16,42		11		15,95	
<i>Canis familiaris</i>	3		0,75		2		2,90	
<i>Cervus elaphus</i>	103		25,82		13		18,83	
<i>Capreolus capreolus</i>	27		6,73		4		5,79	
<i>Bos primigenius</i>	13		3,23		2		2,90	
<i>Ursus arctos</i>	2		0,49		1		1,45	
<i>Vulpes vulpes</i>	1		0,25		1		1,45	
<i>Lepus europaeus</i>	2		0,49		1		1,45	
<i>Castor fiber</i>	1		0,25		1		1,45	
<i>Equus caballus</i>	5		1,24		2		2,90	
Total	402				69			

Tabelul 2

Mamifere domestice	174	44,44%	32	48,48%
Mamifere sălbatice	215	55,26%	34	51,52%

S-au eliminat resturile de *Suinae*, pentru care nu s-a putut stabili specia, cât și calul, care are o poziție incertă.

Facem mențiunea că, în afară de mamifere, s-au găsit câteva sute de valve de scoici, care însă nu ne-au fost date spre studiu.

Tabelul arată o frecvență oarecum asemănătoare cu cele din alte așezări; apare însă clar, faptul că resturile sălbăticiunilor le întrec pe cele ale animalelor domestice, cerbul trecând înaintea taurinelor. În cadrul monografiei Trușești, noi am scris un capitol referitor la faună (vezi monografia, pag. 679–682), luând drept ghid lucrarea de mai sus, dar adăugând și explicații mai ample cu privire la caracteristicile grupelor și speciilor de animale descoperite, bătând monedă asupra acelor care îi interesează direct pe arheologi.

În ultimul timp, având la dispoziție o parte din resturile de faună scoase la iveală prin săpăturile de la Trușești, noi am alcătuit o serie de lucrări, unele dintre ele referitoare strict la materialul eneolitic cucutenian. Astfel, am descris resturile din trei gropi, executând două lucrări, ce îi interesează și pe arheologi, dar nu numai, pentru că în una din gropi am găsit, printre altele, și un corn de elan *Alces alces*, care era, evident, în nord-estul României, la limita arealului său către sud, iar în altă groapă un bucraniu de *Bos primigenius* – bourul –, oarecum bine păstrat, un individ mascul legat, credem noi de cultul taurului³⁶. De asemenea, materialele faunistice aparținând săpăturilor din 1954 (material cultura Cucuteni), nu prea multe ca număr, au făcut obiectul unei lucrări de arheozologie³⁷, prin care se constată, încă o dată faptul că în cucutenianul A de

³⁶ Idem, *A Presentation of the Bony Fragment from two Pits: 72 and 100 Belonging of the Trușești-Țuguieța Settlement Cucuteni A Culture*, sub tipar la revista *Strabon*; idem, *Studiul unui bucraniu de Bos primigenius găsit în groapa 17 din situl cuicutenian de la Trușești-Țuguieța* – în portofoliu.

³⁷ Studiul arheozologic privind materialul animalier descoperit prin săpăturile din 1956 în așezarea cucuteniană de la Trușești-Țuguieța – în portofoliu.

la Trușești – Țuguieta, speciile mamiferelor sălbatice au mai multe resturi, ele trecând de 50% față de cele domestice, cum am arătat și în lucrarea noastră de acum peste 40 de ani.

Cucuteni – Cetățuie

Așa cum am arătat, în această așezare, cunoscută încă din a doua jumătate a secolului XIX, s-au adunat, din păcate, doar puține dintre resturile faunistice. Material faunistic provenit din săpăturile executate în 1961 a fost cules cu grijă, pe faze, și dat nouă spre studiu, resturile aparținând toate mamiferelor, în număr de peste 1.000 de fragmente, dar s-au avut în vedere, la cererea arheologului, doar acelea care au aparținut „curat” la patru faze: Cucuteni A, Cucuteni AB, Cucuteni B₁ și Cucuteni B₂, eliminându-se așadar, cele amestecate ca faze, încât materialul s-a micșorat mult. S-au găsit totuși, în total, resturi de la 14 specii de mamifere³⁸. Le trecem într-un tabel ce arată, pe faze, pentru fiecare specie, numărul de fragmente, cât și frecvența acestora.

Menționăm că, în textul lucrării din care au fost scoase datele, speciile sunt trecute în românește, cu numele lor popular, la cererea arheologului.

Specia	Cucuteni A		Cucuteni AB		Cucuteni B ₁		Cucuteni B ₂	
	Fragmente Nr.	%	Fragmente Nr.	%	Fragmente Nr.	%	Fragmente Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	92	58,59	167	77,69	61	44,88	96	51,89
<i>Bos primigenius</i>	2	1,27	–	–	1	0,74	2	1,08
<i>Cervus elaphus</i>	21	13,38	16	7,44	13	9,56	23	12,43
<i>Capreolus capreolus</i>	1	0,64	–	–	4	2,71	–	–
<i>Sus domest.</i>	6	3,82	15	6,98	14	10,29	16	8,66
<i>Sus scrofa ferus</i>	11	7,01	9	4,18	10	7,47	15	8,10
<i>Ovicaprinae</i>	20	12,74	5	2,33	22	16,17	21	11,35
<i>Equus caballus</i>	2	1,27	2	0,92	9	6,62	8	4,33
<i>Canis familiaris</i>	1	0,64	1	0,46	1	0,74	–	–
<i>Lepus euroapeus</i>	1	0,64	–	–	–	–	–	–
<i>Canis lupus</i>	–	–	–	–	1	0,74	1	0,54
<i>Castor fiber</i>	–	–	–	–	–	–	1	0,54
<i>Ursus arctos</i>	–	–	–	–	–	–	2	1,08
Total	157		215		136		185	

Având în vedere că pentru fiecare nivel, frecvențele, datorită în bună măsură și cantității mici de resturi, variază relativ mult, aranjarea frecvenței acestora este totuși oarecum asemănătoare cu a altor așezări eneolitice studiate. Observăm că există relativ multe specii sălbatice și apare foarte evident faptul că, în fazele B, calul are resturi oarecum mai mari decât de obicei.

În vederea executării monografiei Cucuteni s-a mai studiat mult material, scos pe vremuri din săpături, și care a fost depozitat; și care conținea, evident, și resturi faunistice care, însă, din păcate, nu au putut fi departajate pe faze. Materialul animalier a fost studiat de noi și s-a putut face, de curând, o nouă lucrare referitoare la arheozoologia așezării.

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente				Indivizi	
	Nr.		%		Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	171		50,29		15	37,50
<i>Capra hircus</i>	5		1,47			
ovicaprine	40	52	11,76	15,29	8	20,00
	7		2,06			

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	248	71,18%	28	70,00%
Cal	3	0,88%	1	2,50%
Mamifere sălbatice	95	27,94%	11	27,50%

³⁸ S. Haimovici, *Studiul preliminar al resturilor de faună descoperite în săpăturile din 1961 în stațiunea neolitică de la Cucuteni-Băiceni*, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 317–319.

Tabelul 1 (continuare)

<i>Ovis aries</i>				
<i>Sus domest.</i>	16	4,71	4	10,00
<i>Canis familiaris</i>	3	0,88	1	2,50
<i>Ursus arctos</i>	1	0,29	1	2,50
<i>Sus scrofa ferus</i>	22	6,47	3	7,50
<i>Cervus elaphus</i>	57	16,76	4	10,00
<i>Capreolus capreolus</i>	6	1,76	2	5,00
<i>Bos primigenius</i>	9	2,65	1	2,50
<i>Equus caballus</i>	3	0,88	1	2,50
Total	340		40	

Menționăm că datele din cele două tabele transcrise acum au fost preluate de noi alcătuind un capitol de arheozoologie în binecunoscuta monografie Cucuteni (pag. 309-317), și o lucrare pe care am trecut-o la note³⁹.

Se constată că frecvențele sunt oarecum asemănătoare cu cele din tabelul anterior, în care materialul studiat de noi, atunci, fusese aranjat pe faze. Trebuie însă să arătăm că aici, calul are o frecvență joasă.

ASPECTUL CULTURAL STOICANI-ALDENI

Vom trece la „aspectul cultural Stoicani-Aldeni”, care s-a desfășurat, cronologic, concomitent cu a doua parte a precucutenianului și a fazei A a Cucutenianului, într-o zonă mai sudică a Moldovei, dar și în nord-estul Munteniei. Acest aspect se întinde ca o bandă între culturile arătate mai sus și cele din sudul României, în special cultura Gumelnița fiind considerat un fel de zonă de trecere, primind influențe din cele două părți sus-citate.

În câteva dintre siturile ce aparțin „aspectului” au fost scoase la iveală și s-au studiat și materiale faunistice.

Cea mai nordică dintre ele este aceea de la Suceveni, punctul *Stoborâni*, pe valea Horincei, afluent pe dreapta al Prutului, în partea nord-estică a jud. Galați, în cadrul estului podișului, oarecum jos, al Covurluiului⁴⁰.

S-au determinat un total de 809 resturi osoase și anume trei: de la păsări de baltă, aparținând la doi indivizi, și 806 ce provin de la mamifere, după cum se vede în cele două tabele de mai jos:

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	572	70,96	36	40,90
<i>Ovicaprinae</i>	112	13,89	18	20,45
<i>Sus domest.</i>	69	8,56	14	15,90
<i>Canis familiaris</i>	18	2,23	7	7,95
<i>Sus scrofa ferus</i>	5	0,63	3	3,41
<i>Cervus elaphus</i>	19	2,36	5	5,69
<i>Capreolus capreolus</i>	2	0,25	1	1,14
<i>Bos primigenius</i>	6	0,75	2	2,28
<i>Equus caballus</i>	3	0,37	2	2,28
Total	806		88	

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Grup economic	Nr.	%	Nr.	%
Mamifere domestice	771	95,64%	65	85,20%
Cal	3	0,37%	2	2,28%
Mamifere sălbatice	32	9,99%	11	12,52%

³⁹ S. Haimovici, *Un lot de faună mamaliană din așezarea Cucuteni-Cețățuia*, în *MemAntiq*, XXIII, 2004, p. 241–252.

⁴⁰ Idem, *Unele probleme arheozoologice privind aspectul cultural Stoicani Aldeni din sud-estul României*, în *CI, XVII/1*, Iași, 1988, p. 283–287.

Se constată că nu există diferențe palpabile cu privire la faună între așezările strict cucuteniene și aceasta din urmă. Sălbăticiunile au o pondere relativ mică. Câinele apare cu o frecvență foarte înaltă, fapt greu de explicat – era oare aici și comestibil?

Urmează un material găsit în săpăturile din 1949, executate în stațiunea eponimă de la Stoicani, de la un colectiv condus de arheologul Petrescu-Dîmbovița, care a prezentat pe larg, în primul volum de *Materiale arheologice* – I, București, 1953, p. 13–155 –, datele acestor săpături. D-sa arată că, arheologic, materialele scoase la iveală ar fi legate de protocucutenianul de la Izvoare – Neamț, dar și cu începuturile culturii Gumelnița, din Câmpia Română. Desigur, nu se conturase încă acest aspect cultural-arheologic, să-i spunem, de graniță. Noi am găsit aceste resturi animaliere (destul de puține), într-un pachet, în niște saci cu materiale faunistice date nouă de către respectivul arheolog, conținând resturi din alte situri.

Situl se găsește în sud-estul Câmpiei Covurluiului (jud. Galați), foarte aproape de râul Prut⁴¹.

În cadrul materialului faunistic studiat de noi se găsesc și resturi de la nemamifere, și anume: mai bine de 70 scoici de *Unio*, 17 resturi de la pești, printre care o vertebră cu diametrul de 3 cm, care poate aparține doar unui somn (*Silurus glanis*), de o mărime cu totul neobișnuită, un rest de la carapacea broaștei țestoase de apă (*Emys orbicularis*), 10 oase fragmentare de la păsări de talie mare, evident sălbatice – sunt precis păsări de baltă. Mamiferele au 145 de resturi, frecvența lor fiind trecută în două tabele:

Tabelul 1

Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente			
	Nr.		%	
<i>Bos taurus</i>	49		33,80	
<i>Ovis</i>	2		1,38	
ovicaprine	21	25	14,48	17,24
<i>Capra</i>	2		1,38	
<i>Sus domest.</i>	22		15,18	
<i>Canis familiaris</i>	4		2,75	
<i>Vulpes vulpes</i>	1		0,69	
<i>Meles meles</i>	1		0,69	
<i>Sus scrofa ferus</i>	1		0,69	
<i>Cervus elaphus</i>	21		14,48	
<i>Capreolus capreolus</i>	3		2,07	
<i>Bos primigenius</i>	3		2,07	
<i>Equus caballus</i>	15		10,34	
Total	145			

Tabelul 2

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	100	68,98%
Cal	15	10,34%
Mamifere sălbatice	30	20,68%

Materialul din sit se aseamănă, oarecum destul de bine, cu cele din cultura Cucuteni. Se desprind, însă, câteva caracteristici specifice acestuia. La o cantitate atât de mică de resturi apar și specii de nemamifere, relativ legate, toate, de un mediu acvatic sau cel puțin umed – râul Prut. De asemenea, câinele (la atât de puține fragmente osoase) are o frecvență mai mare, dar surprinde, mai ales cantitatea neîntâlnită în alte situri a calului – amintim că ambientul era și este în zonă o câmpie, poate și atunci, deja stepizată.

Un alt sit, oarecum apropiat de cel de mai sus, este cel de la Drăgănești – Covurlui, care se găsește la dreapta municipiului Galați, lângă Dunăre și lacul Brateș. Materialul respectiv a fost prelucrat de Olga Necrasov, dar pentru el nu s-a executat nici o lucrare specială; datele de mai jos au fost preluate dintr-o lucrare de sinteză a acesteia⁴². În tabelul de mai jos trecem frecvențele speciilor:

⁴¹ Idem, *Studiul materialului arheozoologic din situl de la Stoicani – Aspectul Stoicani Aldeni* –, în portofoliu.

⁴² O. Necrasov, M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la pêche durant le néolithique roumaine*, în *Congrès international de sciences anthropologiques et ethnographiques*, V, Moscou, 1964 (1970), p. 544–556.

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente	
	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	293	43,48
<i>Ovicaprinae</i>	201	29,83
<i>Sus domest.</i>	122	18,10
<i>Canis familiaris</i>	7	1,03
Total domestice	623	92,44
<i>Lepus europaeus</i>	2	0,30
<i>Canis lupus</i>	1	0,15
<i>Vulpes vulpes</i>	2	0,30
<i>Meles meles</i>	1	0,15
<i>Sus scrofa ferus</i>	16	2,37
<i>Cervus elaphus</i>	17	2,52
<i>Capreolus capreolus</i>	1	0,15
<i>Bos primigenius</i>	4	0,59
Total sălbatice	44	6,53
<i>Equus caballus</i>	7	1,03
Total general	674	

În această așezare, situația este oarecum asemănătoare cu cea de dinainte, dar sălbătăciunile au o frecvență încă și mai mică, deși sunt încă numeroase. Calul, dar și câinele, sunt în cantitate mai mare decât în siturile cucuteniene.

Ultima așezare din cadrul aspectului Stoicani-Aldeni, de la care s-au studiat resturi faunistice, este Lișcoteanca. Aceasta este situată mai la sud decât celelalte, am putea spune, deja în Muntenia, căci se găsește în sudul jud. Brăila, în așa-zisa Câmpie a Brăilei, în zona râului Călmățui, afluent al Dunării, destul de aproape de o așezare deja gulmenițeană, denumită Însurăței⁴³. Frecvența mamiferelor găsite este trecută în tabelele alăturate:

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere determinate

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	248	48,15	25	33,78
<i>Ovicaprinae</i>	165	32,06	2	28,36
<i>Sus domest.</i>	35	6,80	8	10,81
<i>Canis familiaris</i>	7	1,35	3	4,05
<i>Meles meles</i>	1	0,20	1	1,36
<i>Sus scrofa ferus</i>	4	0,76	2	2,72
<i>Cervus elaphus</i>	14	2,72	4	5,40
<i>Capreolus capreolus</i>	3	0,58	2	2,71
<i>Bos primigenius</i>	2	0,38	1	1,36
<i>Equus caballus</i>	36	7,00	7	9,45
Total	515		74	

Tabelul 2
Frecvența pe grupuri economice

	Nr.	%	Nr.	%
Mamifere domestice	455	88,36%	57	77,01%
Cal	36	7,00%	7	9,45%
Mamifere sălbatice	24	4,61%	10	13,54%

Menționăm că, pe lângă mamifere, s-a găsit și un fragment osos de la o pasăre, relativ mare. Se observă încă, mai mult decât în situl de dinainte (în afară de faptul că și aici câinele are o frecvență înaltă), creșterea puternică a cantității resturilor de la cal. De altfel, și în situl de la Însurăței, calul are o frecvență înaltă.

⁴³ S. Haimovici, *Unele probleme arheozoologice privind aspectul cultural Stoicani-Aldeni din sud-estul României*, în *CI*, XVII/1, Iași, 1988, p. 283–287.

ENEOLITICUL FINAL CULTURA HORODIȘTEA-ERBICENI

Ultimul grup de așezări pe care le vom lua în considerație este alcătuit din cinci situri, aparținând porțiunii celei mai noi, cronologic, a eneoliticului, cel zis final, dar căruia i se mai spune și „Perioada de trecere către epoca bronzului”.

Vom începe cu situri ale culturii Horodiștea – Erbiceni, ce s-au dezvoltat în partea de nord, și în cea oarecum centrală a Moldovei, noi având două așezări binecunoscute, ce au dat numele culturii, cât și o a treia, Cărnicești, de la care s-au studiat și resturi faunistice, pe care le vom prezenta.

Așezarea eponimă de la Horodiștea este situată în nordul jud. Botoșani, lângă satul cu același nume, pe un bot de deal, ce se găsește doar la aproximativ 300 m de malul drept al Prutului, unde altitudinea este, evident, sub 200 m; râul are, de acum, un început de luncă⁴⁴. Dăm tabelele cu frecvența grupelor și a speciilor de animale:

Tabelul 1

Frecvența pe grupe de animale

Grupa de animale	Moluște	Păsări	Mamifere	Total
Nr. fragmente	366	1	473	840
%	43,57	0,12	56,31	

Tabelul 2

Frecvența speciilor de mamifere

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	159	33,62	15	23,81
<i>Ovicaprinae</i>	156	28,75	13	20,64
<i>Sus domest.</i>	21	4,44	6	9,53
<i>Equus caballus</i>	5	1,06	2	3,17
<i>Canis familiaris</i>	12	2,54	3	4,76
<i>Lepus europaeus</i>	10	2,11	4	6,35
<i>Castor fiber</i>	1	0,20	1	1,58
<i>Sus scrofa ferus</i>	7	1,48	3	4,76
<i>Cervus elaphus</i>	74	15,64	8	12,70
<i>Capreolus capreolus</i>	39	8,25	5	7,94
<i>Bos primigenius</i>	9	1,91	3	4,76
Total	473		63	

Tabelul 3

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	333	70,41%	39	61,91%
Mamifere sălbatice	140	29,59%	24	38,06%

Menționăm că deoarece, începând de la Cucutenianul final, am trecut cu totul pe *Equus caballus*, în grupa celor domestice, considerăm că el a fost deja domesticit.

Urmărind tabelele se poate constata faptul că există mai multe grupe de animale, dintre care, moluștele sunt în cantitate relativ mare – Prutul fiind, de altfel, aproape. În ceea ce privește mamiferele, se constată că cele sălbatice sunt, cu o frecvență înaltă, și anume 1/3 din resturi. Între domestice, pe primul loc se așează taurinele, dar ovicaprinele aproape le ajung. Capra reprezintă 1/10 din resturile cornutelor mici. Chiar și câinele este mai bine cotate, dar în schimb, porcinele sunt relativ puține. Calul, deși nu are încă resturi bogate, l-am trecut la domestice, el fiind, dacă nu domestic, pe cale de a deveni domesticit. Deși, dintre sălbăticiuni, cerbul este pe primul loc, căpriorul are resturi relativ bogate, și această specie, împreună cu iepurele, ce are și el resturi destul de multe, ar arăta că în ambientul, totuși, preponderent silvatic se găsesc de acum mai multe luminișuri, dar și runc. Lamelibranhiatele (ce sunt în cantitate mare), dar și castorul, arată, de asemenea, apariția sitului de apă Prutului.

⁴⁴ S. Haimovici, C. Popescu, *Studiul resturilor faunistice descoperite în așezarea de la Horodiștea aparținând perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului*, în *Hierasus*, 1978, p. 113–120.

Cealaltă așezare, tot eponimă, Erbiceni, se găsește lângă satul cu același nume, la circa 25 km spre vest, vest-nord de orașul Iași, foarte aproape de albia majoră a râului Bahlui, deci într-o zonă de câmpie⁴⁵.

Resturile determinate sunt aproape 2000, cele mai multe aparținând mamiferelor, dar s-au găsit și puține resturi de la alte grupe de animale, după cum se observă în tabelul care urmează:

Tabelul 1

Frecvența pe grupe de animale

Grupa de animale	Moluște	Pești	Chelonieni	Păsări	Mamifere	Total
Nr. fragmente	12	6	1	6	1905	1.930
%	0,62	0,31	0,06	0,31	98,70	

Baza economiei animaliere este constituită pe resturile de mamifere, frecvența lor fiind trecută în tabelul 2:

Tabelul 2

Frecvența speciilor de mamifere

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	335	17,58	27	15,69
<i>Ovicaprinae</i>	1.249	65,56	96	55,81
<i>Sus domest.</i>	224	11,75	21	12,21
<i>Equus caballus</i>	9	0,48	3	1,74
<i>Canis familiaris</i>	27	1,41	7	4,06
<i>Lepus europaeus</i>	29	1,52	7	4,06
<i>Vulpes vulpes</i>	1	0,06	1	0,59
<i>Meles meles</i>	6	0,32	2	1,17
<i>Sus scrofa ferus</i>	1	0,06	1	0,59
<i>Cervus elaphus</i>	13	0,68	3	1,74
<i>Capreolus capreolus</i>	5	0,26	2	1,17
<i>Bos primigenius</i>	6	0,32	2	1,17
Total	1.905		172	

Tabelul 3

Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	1.844	96,79%	154	89,53%
Mamifere sălbatice	64	3,21	18	10,47%

Se constată că, nemamiferele nu au aproape nicio importanță, considerând atât numărul lor, dar și prin faptul că indivizii aceștia sunt de talie foarte mică, sau mică. Se constată, însă, că diversitatea lor este legată aproape total de apropierea râului Bahlui. Economia este bazată pe mamifere, care au aici caracteristici ce deosebesc situl de toate cele de până acum, mai ales considerând speciile domestice. Taurinele au o frecvență scăzută, pe primul loc găsimu-se, foarte sus, ovicaprinele; dintre ele, ovinele sunt de 15 ori mai frecvente decât caprinele, acestea din urmă deci, nu prea contând. De asemenea, indivizii genului *Ovis*, sunt, în medie, mai mari decât cei din toate așezările de până acum. Se pare că existau la ovine și castrați (batali). Câinele se prezintă cu o frecvență oarecum înaltă, iar calul, despre care am mai arătat că ar putea fi de acum domesticit, are însă, o frecvență joasă. Dintre sălbătăciuni, care au o pondere joasă, iepurele apare cu resturi destul de multe, iar cerbul, și mai ales mistrețul, au resturi puține. Cele de mai sus ar arăta că ambientul ar fi, în mai mare măsură decât în alte situri, oarecum denudat, ovinele simțindu-se acasă, într-o zonă cu puține păduri și cu o parte din împrejurimile sitului transformate în islaz.

O a treia așezare a culturii este cea de la Cârniceni, tot din jud. Iași, care ține de com. Țigănași, din zona central-estică a acestuia, situl găsimu-se către est de satul Cârniceni, foarte aproape de râul Prut⁴⁶.

În 1994, au fost executate săpături, descoperindu-se circa 1.000 de resturi faunistice. Acestea au fost studiate de noi, împreună cu o doctorandă, care a plecat în Canada cu toate datele. Un scurt rezumat, al celor ce s-au descoperit în sit, se găsește în actele *Sesiunii de rapoarte arheologice*, din mai 1995, rezumat pe care îl

⁴⁵ S. Haimovici, *Studiul faunei subfosile descoperită în așezarea de la Erbiceni (perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului)*, în *AȘUI*, S.N., s. II, XVI, 1970, p. 169–179.

⁴⁶ S. Haimovici, C. Tarcan-Hrișcu, *Unele caracteristici ale materialului faunistic din așezarea de la Cârniceni, jud. Iași (perioada de tranziție la epoca bronzului)*, în *C.C.A.R.* (1995) 1996, p. 60.

cităm mai jos: „În cadrul săpăturilor efectuate în campania din toamna anului 1994 au fost descoperite circa 1.000 resturi faunistice. Materialul aparține moluștelor (cochilii de gastropode și valve de lamelibranhiate) și mamiferelor – în cea mai mare măsură – neexistând și alte grupe de animale. Gradul de fragmentare a materialului ne arată că ne aflăm în fața unor resturi de bucătărie. Mamiferele sunt reprezentate prin taurine, pe primul loc, urmate de porcine și ovicaprine. Menționăm că s-au găsit și puține resturi de cal; de asemenea, câteva resturi aparțin câinelui. Între mamiferele sălbatice, slab reprezentate în eșantionul studiat, menționăm prezența mistrețului, cervideelor, ursului și castorului.”

Pe baza celor arătate mai sus, se poate distinge faptul că, resturile animaliere din această așezare sunt influențate, printre altele, și de apropierea sitului de râul Prut.

CULTURA FOLTEȘTI

Tot din eneoliticul final s-au scos la iveală resturi animaliere din alte două situri ce țin de cultura Foltești și anume, stațiunea eponimă, cât și cea de la Stoicani. Ambele se găsesc pe malul drept al Prutului, prima mai la nord, cea de-a doua mai aproape de vărsarea râului în Dunăre, în estul formațiunii geografice Câmpia Covurluiului (jud. Galați).

La Foltești s-au executat săpături în timpi diferiți: 1950 și 1971-1972, iar materialul faunistic găsit a fost, de aceea, prezentat în două lucrări (noi le-am notat Foltești I și Foltești II)⁴⁷.

Foltești I (săpătura din 1950)

Tabelul 1
Frecvența pe grupe de animale

Grupa de animale	Moluște	Pești	Chelonieni	Păsări	Mamifere	Total
Nr. fragmente	21	34	5	1	191	252
%	8,33	13,50	1,98	0,39	75,80	

Tabelul 2
Frecvența speciilor de mamifere

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	67	35,08	8	19,04
<i>Ovicaprinae</i>	13	6,81	5	11,90
<i>Sus domest.</i>	11	5,75	4	9,52
<i>Equus caballus</i>	30	15,72	5	11,90
<i>Canis familiaris</i>	4	2,09	2	4,76
<i>Castor fiber</i>	1	0,52	1	2,39
<i>Canis lupus</i>	1	0,52	1	2,39
<i>Vulpes vulpes</i>	3	1,57	2	4,76
<i>Sus scrofa ferus</i>	20	10,46	4	9,52
<i>Cervus elaphus</i>	30	15,71	5	11,90
<i>Capreolus capreolus</i>	1	0,52	1	2,39
<i>Bos primigenius</i>	8	4,20	3	7,14
<i>Equus hemionus</i>	2	1,05	1	2,39
Total	191		42	

Tabelul 3
Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	125	65,45%	24	57,12%
Mamifere sălbatice	66	34,55%	18	42,88%

⁴⁷ S. Haimovici, *Studiul resturilor faunistice provenite din așezarea aparținând perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului de la Foltești*, în *ArhMold*, VII, 1972, p. 97–102; idem, *La faune sous-fossile découverte dans la station éponyme de la Civilation de Foltești*, în *Dacia*, XVIII, 1974, p. 73–77.

Foltești II (săpături din 1971–1972)

Tabelul 1
Frecvența pe grupe de animale

Grupa de animale	Moluște	Pești	Chelonieni	Păsări	Mamifere	Total
Nr. fragmente	120	53	37	1	786	997
%	12,03	5,32	3,71	0,10	78,84	

Tabelul 2
Frecvența speciilor de mamifere

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	195	24,81	17	20,29
<i>Ovicaprinae</i>	162	20,61	14	16,67
<i>Sus domest.</i>	20	2,55	3	3,57
<i>Equus caballus</i>	69	8,72	8	9,25
<i>Canis familiaris</i>	2	0,25	1	1,19
<i>Lepus europaeus</i>	2	0,25	2	2,38
<i>Lutra lutra</i>	3	0,38	2	2,38
<i>Vulpes vulpes</i>	2	0,25	1	1,19
<i>Felis sylvestris</i>	1	0,13	1	1,19
<i>Sus scrofa ferus</i>	62	7,89	7	8,33
<i>Cervus elaphus</i>	189	24,05	15	17,86
<i>Capreolus capreolus</i>	15	1,91	3	3,57
<i>Bos primigenius</i>	43	5,47	6	7,15
<i>Equus hemionus</i>	21	2,67	4	4,76
Total	786		84	

Tabelul 3
Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	448	57,00%	43	51,24%
Mamifere sălbatice	388	43,00	41	48,76%

Urmărind tabelele celor două cantități de resturi faunistice aparținând aceluiași sit, se constată, mai întâi, că Foltești II are cu mult mai multe resturi decât Foltești I, dar frecvențele nu sunt mult prea diferite, încât putem să le considerăm, scriptic, ca un tot. Se observă că, grupele animaliere sunt relativ bogate, fapt legat desigur de apropierea sitului de lunca Prutului; cele mai multe (inclusiv păsările) sunt legate de mediul acvatic. Moluștele sunt reprezentate doar prin lamelibranhiate (*Unio*). Resturile peștilor sunt și ele numeroase (scheletul lor este mai fragil decât oasele celorlalte vertebrate și o parte din resturi se pierde în timp); s-au putut determina câteva specii de teleosteeni (pești osoși), dar apare, pentru prima oară în materialele noastre, și o placă osoasă de acipenserid (adică sturion – probabil, un nisteru); se vede că acești pești urcau din Marea Neagră în Dunăre, și prin aceasta, ajungând chiar în Prut. Reptilele (chelonieni – adică broasca țestoasă de lac –) sunt reprezentate doar prin părți ale scheletului extern (carapace și plastron), încât credem că nu erau totuși comestibile; ele foloseau, oare, în scopuri cultice? Păsările au foarte puține resturi osoase și acestea provin de la păsări mari de apă. Oricum, nemamiferele prezintă doar o cotă foarte joasă, iar ca specie sunt mici, încât aproape că nu au un loc de luat în seamă în economia animalieră. Dintre mamifere domestice, și acum, taurinele stau pe primul loc, dar și ovicaprinele au o frecvență relativ mare, doar porcinele sunt mai puține. Am arătat că în eneoliticul final am considerat calul a fi de acum domesticit. Se vede că are în sit o frecvență destul de ridicată (considerând și talia speciei), mai înaltă chiar decât în unele situri în epoca următoare, cea a bronzului. În cadrul celor sălbatice, întâlnim specii legate de apă, cum ar fi lutra, dar și destul de multe cu caracter terestru – mai ales de pădure. Găsim și cele patru arteodactile: mistrețul, cerbul – cu frecvența cea mai înaltă -, căpriorul și bourul, care sunt cele comune pentru aproape toate așezările. Apare însă un ecvid, pe care îl considerăm foarte interesant, hemionul, ce este o specie tipică de stepă și care, se găsea, pe vremuri, mai ales în câmpia de la nord de Marea Neagră, cu timpul, el retrăgându-se spre est. Vom reveni asupra acestei frecvențe.

Ultimul sit luat în considerație este cel de la Stoicani, în cadrul căruia s-au făcut săpături în anul 1971, materialul animalier fiind studiat de noi⁴⁸. În această așezare, resturile găsite sunt relativ puține, în raport de situația de la Foltești. În bună măsură, acest lucru se datorează precis și faptului că solul din jurul sitului este acid și umed, încât unele oase s-au fărâmițat la scoatere și nu au putut fi determinate. Materialul faunistic a fost întabelat, existând și aici trei tabele:

Tabelul 1
Frecvența pe grupe de animale

Grupa de animale	Moluște	Pești	Chelonieni	Păsări	Mamifere	Total
Nr. fragmente	19	54	17	-	45	135
%	14,07	40,00	12,59	-	33,34	

Tabelul 2
Frecvența speciilor de mamifere

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr.	%	Nr.	%
<i>Bos taurus</i>	15	33,34	4	25,00
<i>Ovicaprinae</i>	3	6,67	2	12,50
<i>Sus domest.</i>	1	2,22	3	18,75
<i>Canis familiaris</i>	10	22,22	3	18,75
<i>Sus scrofa ferus</i>	10	22,22	3	18,75
<i>Cervus elaphus</i>	4	8,89	2	12,50
<i>Bos primigenius</i>	2	4,44	1	6,25
Total	45		16	

Tabelul 3
Frecvența pe grupuri economice

Mamifere domestice	29	64,45%	10	62,50%
Mamifere sălbatice	16	35,35	6	37,50%

Deși resturile sunt foarte puține, credem că datele nu apar aleatoriu, ci ele se aseamănă bine cu situația găsită la Foltești. Poate peștii și chelonienii sunt chiar mai mulți ca număr. La pești trebuie să amintim că s-au găsit fragmente de la doi indivizi de somn (*Silurus glanis*), care erau foarte mari (bătrâni), în jur de doi m lungime și deci de o greutate de circa 60–70 kg, sau chiar mai mult. Pentru chelonieni se pune iar problema la ce era folosită specia, întrucât nu s-au găsit resturi de la scheletul intern. Sunt oarecum și multe resturi de câine, iar mistrețul, dintre sălbătăciuni, are frecvența cea mai ridicată – probabil că zona umedă, chiar mocirloasă, dar și împădurită, din jurul sitului, era cu totul prielnică.

Trebuie să amintim, de asemenea, că la cererea unor colegi arheologi, noi am executat o lucrare de sinteză, cu privire la situația arheozoologică a neoliticului final, adică cel rezultat din patru situri studiate (în afară de Cârniceni)⁴⁹.

ARCHAEOZOOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SOME ANIMAL REMAINS FOUND IN THE NEOLITHIC AND AENEOLITHIC SETTLEMENTS IN TODAY'S EASTERN ROMANIA

ABSTRACT

As indicated in the title, we tried to present the frequencies and characteristics of some animal groups and species, coming from the archaeozoological diggings, from different stages, starting with the Early Aeneolithic and ending with the Final Aeneolithic. We tried to arrange both cultures and sites in an absolute chronological order, but mainly in a relative chronological order, as the data are not yet clear due to the reduced number of studies.

Only by studying pottery, some of the economic characteristics could not be outlined, so it was necessary to resort to one of the connected sciences, one of them being archaeozoology, for the determination of the activity and character of the old human societies.

⁴⁸ S. Haimovici, *Notă privind resturile faunistice descoperite în așezarea de tip Foltești de la Stoicani (jud. Galați)*, în *SCIVA*, 25, 1, 1974, p. 99–102.

⁴⁹ S. Haimovici, *Caracteristicile paleofaunei din așezările perioadei de târzie de la eneolitic la epoca bronzului din Moldova*, în *SCIVA*, 30, 1, 1979, p. 11–20.

We tried to outline some of the inner characteristics for archaeozoology, taking into consideration the ones closely related to archaeology. It is well known that the Aeneolithic in the south-east of Transylvania, and especially the north and central part of Moldavia, as well as in some sites in the south of Moldavia and eastern Muntenia has been thoroughly studied by the archaeologists as the Precucuteni, Ariuşd and evidently Cucuteni, even the Stoiceni Aldeni aspect and less the Final Aeneolithic, or the so-called “transition period” for which tens and hundreds of sites have been studied. We consider them as a result of the archaeological discoveries in the second half of the 19th century, that is 150 years ago. The animal remains have been neglected for a long time; then, in the middle of the 20th century, together with the development of archaeozoology in our country, these were scientifically studied.

There are 79,000 fragments from 38 sites belonging to the cultures mentioned above. We considered the animals, including the domesticated ones, as an element of the environment. We observed that the sites from which the fragments had been gathered (except two sites of the Ariuşd culture) are placed below 400 meters high. The Cucuteni culture may have developed at the end of the post glacial “optimum climate” and the other newer cultures in a colder, but drier climate. The corresponding vegetal association was *Quercetum mixtum*, the most stratified, sunny and rich in the northern hemisphere, and it was not mandatory for the *Quercus* genus (with species that substitute each other according to the altitude or temperature) to be dominant, sometimes linden trees, elm trees or hornbeams being more numerous than oaks. There is always a lower tree layer with eatable fruits – the hazelnut tree – and some other species, even coniferous, like the pine tree; there is no *Acer tataricus*, as it is specific to the steppe.

Taking into consideration the distribution maps of the studied cultures (excepting the southern part of the Stoiceni Aldeni aspect) in Moldavia and over the Prut river, in the south of Bessarabia/Moldova and Ukraine, the settlements did not exceed the line between the silvo -steppe and the steppe. This silvo- steppe, nowadays almost totally humanized - the forests being scattered and sometimes protected – used to be covered by *Quercus*.

So, wood was at hand for the inhabitants of those evolved societies; by deforestation, land for agriculture was obtained, but the forests naturally recovered after they were drained by an extensive agriculture and left by the representatives of cultures, for whom the *Quercetum mixtum* represented their central point in their existence in time. The sites succeeded one another in time, but we did not count the stages, phases, sub-phases, regional variants, as they are fully based on the pottery characteristics, but they were taken into consideration because they are specific to certain periods. The sites are enumerated according to their geographical position, in order to outline the environment characteristics. These represent the first chapter of what we intend to do. Two more chapters will be about the sites zoning and arrangement according to the characteristics of the physical geographical environment, for pointing out the environment importance for animal economy, for the humans of that culture; and another chapter will deal with the animal species in the sites, their biotope characteristics that will circumscribe the cultures particularities, animals bringing their contribution to evolution.

For every animal species discovered in the sites we made tables with their frequencies on groups, with a special focus on mammals, for which there are many fragments. First we have the frequency on fragments for all the studied sites. For some of the sites we stopped there, as we did not have some other information and, since some authors have not finished their researches, yet, so, the only available datum was frequency of fragments.

Most of the papers have tables both with fragments and presumed individuals, for better outlining of the importance of every species. For mammals, we made both the frequency of the domesticated species, for highlighting the importance of animal breeding, and of the wild species, for pointing out the importance of hunting in animal economy. We should mention that the status of horse is not clear, as we could not ascertain whether it was domesticated or wild. That is why it is written between breaking lines. For the Final Aeneolithic sites we considered the horse as fully domesticated.

